

Ljubav i domoljublje u prozi Dragoje Jarnević

Čohan, Dunja

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:745678>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-18**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku
Katedra za noviju hrvatsku književnost

**LJUBAV I DOMOLJUBLJE
U PROZI DRAGOJLE JARNEVIĆ**

DIPLOMSKI RAD

Dunja Čohan

Zagreb, studeni 2022.

Mentor
Izv. prof. dr. sc. Suzana Coha

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Romantizam u Hrvatskoj	2
2.1. Hrvatski narodni preporod i(li) ilirski pokret	2
2.2. Hrvatski književni romantizam	4
2.3. Dragojla Jarnević	6
3. Književne reprezentacije ljubavi	10
4. Ljubav u proznim djelima Dragojle Jarnević	11
4.1. <i>Dnevnik</i>	11
4.1.1. Obiteljski odnosi	12
4.1.2. Romantični odnosi	14
4.2. <i>Dva pira</i>	19
4.2.1. Obiteljski odnosi	20
4.2.1.1. Petar Bogatović i djeca	20
4.2.1.2. Stjepan i Blaženka Nehajković.....	22
4.2.2. Romantični odnosi	24
4.2.2.1. Ljubav Jelene Bogatović i Jurice Kukavčića	24
4.2.2.2. Ljubav Ivana Bogatovića i Maksice Nepravdić	26
4.2.2.3. Ljubav Blaženke Nehajković	28
4.3. <i>Domorodne poviesti</i>	30
4.3.1. Ljubav u pripovijetci <i>Oba prijatelja</i>	31
4.3.2. Ljubav u pripovijetci <i>Povodkinje pod gradom Ozlom</i>	34
5. Domoljublje u proznim djelima Dragojle Jarnević	38
5.1. <i>Dnevnik</i>	38
5.1.1. Odnos prema hrvatstvu	38
5.1.2. Odnos prema tuđemu	42
5.2. <i>Dva pira</i>	44
5.2.1. Odnos prema hrvatstvu	45
5.2.2. Odnos prema tuđemu	48

5.3. <i>Domorodne poviesti</i>	49
5.3.1. Domoljublje u pripovijetci <i>Žertve iz ljubavi i viernosti za domovinu</i>	49
6. Zaključak	53
7. Literatura	55
Sažetak	59
Abstract	60

1. Uvod

Hrvatska književnost 19. st. u značajnoj je mjeri obilježena hrvatskim nacionalnim preporodom kao pokretom koji na svoj način naznačuje snažan prodor domoljubnih osjećaja u ondašnjoj kulturi. Vođeni nacionalnim nabojem, ali i tada prisutnim utjecajima romantičarske poetike, hrvatski preporoditelji svoja djela dominantno pišu u okviru dvaju stožernih žanrovskih polova – domoljubnoga i ljubavnoga.¹ U tome je kontekstu, poput drugih preporoditelja, stvarala i Dragojla Jarnević, proklamirajući u svojim tekstovima domoljublje kao važnu sastavnicu nacionalne svijesti, ali i pišući na specifičan način o ljubavi kao emociji koja se odnosi na privatne odnose među likovima. S obzirom na ta dva tematska sklopa, u ovome će se radu analizirati reprezentacije ljubavnih i domoljubnih osjećaja u autoričnim proznim djelima: njezinome glasovitom *Dnevniku* te u romanu *Dva pira* i u pripovijestima okupljenima u zbirci *Domorodne poviesti*.

U uvodnome dijelu rada ukratko će se iznijeti pregled poetičkih značajki romantizma u hrvatskoj književnosti, s naglaskom na temeljne političke i kulturne okvire prve etape toga razdoblja, primarno vezane uz preporodnu ideologiju. U sklopu toga dijela rada prikazat će se i životopis D. Jarnević te njezin književni rad.

U središnjemu dijelu rada najprije će se predstaviti teorijska perspektiva iz koje će se promatrati autoričina djela, a koja je utemeljena na pretpostavkama da je i emocije, pa tako i one koje se tematiziraju u prozi D. Jarnević, moguće analizirati kao kulturno oblikovana značenja. Potom će se pristupiti interpretaciji primarnih tekstova. Prvo će se obraditi ljubavni tematski kompleks, pri čemu će se izdvojiti oni dijelovi iz kojih se može iščitati narav obiteljskih, prijateljskih i(li) romantičnih ljubavnih odnosa što ih reprezentiraju proze D. Jarnević. Nakon toga dijela slijedi analiza domoljubnoga tematskog kompleksa glede kojega će se pokušati uočiti mehanizmi oblikovanja nacionalne (samo)identifikacije, što ne uključuje samo prikaz hrvatskih, nego i drugih nacionalnih ideologema.

¹ Usp. Cocha 2012: 160.

2. Romantizam u Hrvatskoj

Kad je riječ o periodizacijskoj podjeli europske književnosti, nezaobilazno je razdoblje romantizma, za kojega Dubravko Jelčić navodi da je „jedan od stilski najkompleksnijih i najprotuslovnijih književnih pokreta i teorijsko-estetskih pravaca uopće.“² Navedeno određenje uglavnom proizlazi iz činjenice da se romantizam ne pojavljuje svugdje istodobno, a njegovo okvirno trajanje obuhvaća period između posljednjega desetljeća 18. i sredine 19. stoljeća.³ U tome vremenskom presjeku u pojedinim europskim zemljama dolazi do „velikih, prevratničkih društvenih i nacionalnih gibanja i promjena.“⁴ One su u prvome redu vezane uz ukidanje feudalnih odnosa i stvaranje modernih građanskih nacija čije je temelje u velikoj mjeri postavila Francuska revolucija 1789. godine. Buđenje nacionalne svijesti posebno su dočekale one države koje su stoljećima bile pod tuđom vlašću i vapile za samostalnošću, uključujući i hrvatske zemlje u kojima se romantizam javlja pod okriljem nacionalno-integracijskoga pokreta, hrvatskoga narodnog preporoda.

2.1. Hrvatski narodni preporod i(li) ilirski pokret

Nalazeći se početkom 19. stoljeća u sastavu Austrijskoga Carstva, „iz suvremene je vizure percipiran hrvatski nacionalni prostor kao periferna regija Carstva bio podijeljen na više političkih i upravnih, međusobno razdvojenih cjelina.“⁵ Austrijskoj su upravi bile podređene Hrvatsko-slavonsko vojna krajina, Dalmacija i Istra, dok su ugarskoj nadležnosti bili podvrgnuti Međimurje i Rijeka.⁶ „Banska je pak Hrvatska, usprkos tzv. municipalnim pravima, bila podređena s jedne strane Ugarskom namjesničkom vijeću, a s druge strane bečkim vlastima.“⁷ U takvim je okolnostima dolazilo do sve većih nastojanja germanizacije te „sve više prijetećega i agresivnog mađarskog nacionalizma“⁸ koji su, ponukani i korjenitim

² Jelčić 2002: 13.

³ Usp. Bobinac 2012: 14.

⁴ Jelčić 2002: 13.

⁵ Coha 2015: 139.

⁶ Usp. isto.

⁷ Isto: 140.

⁸ Šicel 2004-2005: 6-7.

dogadajima u ostatku Europe, pojačali hrvatske težnje za političkim i kulturnim ujedinjenjem te iznjedrili pokret pod nazivom hrvatski narodni preporod.

Središnjom osobom pokreta smatra se jezikoslovac Ljudevit Gaj, a osim njega, istaknutu ulogu imali su i Janko Drašković, Ivan Derkos, Pavao Štoos, Dragutin Rakovac, Stanko Vraz, braća Mažuranić, Ivan Kukuljević Sakcinski, Mirko Bogović, Vjekoslav Babukić, Dimitrija Demeter, Ljudevit Farkaš-Vukotinović, Antun Nemčić i mnogi drugi. Radi se prije svega o mladome naraštaju hrvatskih intelektualaca koji su nastojali „hrvatski puk politički osvijestiti i kulturno uzdignuti.“⁹ Unatoč tako značajnome djelovanju, Antun Barac navodi kako je preporoditelj bio tek šestotinjak i kako su uglavnom bili bez velikoga imetka, ugleda i položaja.¹⁰

Okvir trajanja hrvatskoga narodnog preporoda nije u potpunosti usuglašen. Dok neki povjesničari generalno govore o tridesetim godinama devetnaestoga stoljeća, uglavnom ga se preciznije ograničava na period od 1835. do 1848. Sukladno tome početna se godina vezuje uz pojavu Gajevih *Novina Horvatzkih* te književnoga priloga *Danicze Horvatzke, Slavonzke y Dalmatinzke*, dok je završna 1848. godina revolucionarna, donosi ukidanje kmetstva i uspostavu građanskoga sabora. Navedeno razdoblje Nikša Stančić naziva punim preporodnim razdobljem, uz koje pridaje važnost i pripremnome preporodnom razdoblju (1790-1835).¹¹ S druge strane Miroslav Šicel smatra kako se hrvatski narodni preporod intenzivno razvija sve do 60-ih godina 19. stoljeća, a kao „stvarno organiziran preporod počinje se realizirati uvođenjem štokavštine kao standardnog književnog jezika u Gajevoj *Danici* (1836.)“¹², iako već od poziva Maksimilijana Vrhovca 1813. „počinje borba za jezični preporod Hrvata, odnosno za konstituiranje moderne hrvatske nacije.“¹³

Unatoč arbitrarnim kronološkim definiranjima preporoda, neosporno je kako se proces hrvatske nacionalne integracije prvenstveno temeljio na rješavanju jezičnoga pitanja, afirmaciji grafijske reforme te izgradnji jezično-kulturnoga identiteta. Štokavsko narječje te (i)jekavski refleksi jata postali su osnovicom standardnoga i književnoga jezika ponajviše uzimajući u obzir bogatu i značajnu dubrovačku književnu tradiciju, unatoč partikularnim otporima u kajkavskoj i čakavskoj sredini.¹⁴ Isto tako, zbog njezine rasprostranjenosti,

⁹ Jelčić 2002: 15.

¹⁰ Usp. Barac 1954: 139, prema: Novak 2012: 82.

¹¹ Usp. Stančić 2008: 6.

¹² Šicel 2004-2005: 31.

¹³ Isto: 31.

¹⁴ Usp. Protrka 2008: 436.

preporoditelji su se nadali kako će im upravo izbor štokavštine lakše omogućiti ostvarenje njihova primarnog cilja – ujedinjenje svih hrvatskih regija posredstvom njihova identificiranja s južnoslavenskim kontekstom.

U tome je bitnu ulogu imala ilirska koncepcija koja se zasnivala na uvjerenju da su svi Južni Slaveni potomci starih Ilira, nekadašnjih stanovnika Balkanskoga poluotoka. Preporoditelji su sebe nazivali Ilircima, a pridjev „ilirski“ postao je 1836. godine sastavnim dijelom naziva preporodnih glasila i institucija. Međutim, sve političko, književno i kulturno djelovanje pod okriljem ilirstva prekinuto je 1843. godine kada je austrijski car odlučio zabraniti upotrebu ilirskoga imena i uvesti cenzuru, ponajprije zbog učestalih optužbi mađarona o navodnome stvaranju ilirske države u sklopu Carstva. Ipak, sedmogodišnja je ilirska epizoda uvelike obilježila hrvatski narodni preporod te ga stoga mnogi poistovjećuju s ilirskim pokretom ili pak s ilirizmom. N. Stančić tvrdi kako je narodni (nacionalni) pokret „početna etapa u procesu oblikovanja suvremene hrvatske nacije, dok je preporodni pokret (ili ilirski pokret) pojavni oblik tog procesa, vid organiziranog djelovanja njegovih nositelja s ciljem unaprjeđivanja tog procesa.“¹⁵ M. Šicel pak drži da je ilirski pokret samo jedan segment preporoda¹⁶, dok Dubravko Jelčić razlikuje ilirski pokret, koji vezuje uz političku povijest, od ilirizma, koji se odnosi na povijest hrvatske književnosti, a također je mišljenja kako je riječ o „samo jednoj epizodi u tijeku preporodnih zbivanja, ni naročito bitnoj ni naročito sretnoj.“¹⁷

Bez obzira na različite odjeke što ih je ilirska ideologija izazvala i izaziva u hrvatskoj povijesnoj i književnopovijesnoj znanosti, činjenica jest da je obilježila preporodno razdoblje koje je ostavilo nemjerljivoga traga u hrvatskoj povijesti, postavivši temelje oblikovanju moderne hrvatske nacije.

2.2. Hrvatski književni romantizam

O razdoblju romantizma u hrvatskoj se književnosti uglavnom govori u okviru hrvatskoga narodnog preporoda. Književno je polje tada bilo podvrgnuto društveno-političkim zbivanjima, ostvarilo je krucijalnu ulogu u sklopu nacionalnoga osvješćivanja te kao takvo omogućilo značajnu književnu produkciju. Međutim, riječ je o samo jednoj, prvoj

¹⁵ Stančić 2008: 8.

¹⁶ Usp. Šicel 2004-2005: 8.

¹⁷ Jelčić 2002: 16.

fazi romantizma, što ju Jelčić naziva aktivističkim razdobljem, dok druga faza počinje 50-ih godina, uspostavom Bachova apsolutizma, a nju karakterizira smanjenje književne proizvodnje, kao i preporodnoga zanosa.¹⁸ Općenito, može se reći kako romantizam u Hrvatskoj postoji od 1830-ih do 1880-ih. No, ima i drugačijih mišljenja, pa primjerice Mirko Tomasović početkom romantizma smatra 1840-e, navodeći pritom Stanka Vraza i njegove *Dulabije* kao ishodišnu točku te određujući trajanje toga književnopovijesnog razdoblja sve do smrti Augusta Šenoa, odnosno do njegova nedovršenog romana *Kletva*, 1881. godine.¹⁹

Usprkos navedenome mogućem širem kronološkom određenju, hrvatski je književni romantizam u glavnini, i sadržajno i značenjski, vezan uz nacionalni naboje narodnoga preporoda. Iz toga razloga u njemu na stilsko-poetičkome planu postoje određena odstupanja u odnosu na druge europske romantične književnosti. Marijan Bobinac tako ističe „miješanje prosvjetiteljsko-klasicističke s romantičkom paradigmom“²⁰ kao specifično obilježje preporodnih pokreta. Zamjetan je i utjecaj usmene književnosti te se može reći kako „nema radikalnih suprotstavljanja i raskidanja poveznica s prethodnim književno-estetskim tradicijama.“²¹ Isto tako europski su romantičari bili zaneseni egzotičnim Istokom, dok u Hrvatskoj navedena fascinacija izostaje. Njegovanje kulta individualizma, melankolija i pesimizam, također su bitne odlike romantizma koje nisu bliske našoj preporodnoj književnosti, koja naglašava nacionalno zajedništvo i s njime povezani optimizam i radost.²² S druge strane „zaokupljenost jezikom, običajima i poviješću“²³ svojstvena je, kako hrvatskim, tako i drugim nacionalnim književnostima u romantizmu. Glede tematsko-motivske sfere, hrvatske pisce prvenstveno zanima domoljublje, dok je u ono u europskom romantizmu zasjenjeno ljubavlju koje je ona jedan od najzastupljenijih motiva.²⁴

Domoljubni zanos hrvatski su romantičari, napose u prvoj fazi preporoda, prenosili pišući liriku. Posebno su popularne bile budnice i davorije, pjesme koje su isticale hrvatsko zajedništvo i slogu te poticale narod na nacionalno buđenje, borbu i otpor tuđinskoj vlasti. Od ostalih žanrova javljaju se i epovi, putopisi, drame, pripovijetke, a očituje se i pojava prvih romana te dnevnikačkih zapisa. Osim književnih djela, pišu se i političko-programatski tekstovi

¹⁸ Isto: 14.

¹⁹ Usp. Tomasović 1998: 10.

²⁰ Bobinac 2012: 145.

²¹ Brunčić 2018: 8.

²² Usp. Jelčić 2002: 55

²³ Isto: 56.

²⁴ Isto: 56.

te se pokreću prve periodičke publikacije. Procvat književnosti rezultirao je i osnivanjem knjižnica te čitaonica koje su „imale funkciju kulturnih institucija i istodobno bile središta političkog i društvenog okupljanja pristaša preporoda.“²⁵

2.3. Dragojla Jarnević

U nevelikome krugu hrvatskih preporodnih pisaca koji su mahom bili muškarci, svoje je mjesto uspjela izboriti i jedna žena – Dragojla Jarnević, često nazivana prvom damom hrvatskoga narodnog preporoda. Irena Lukšić navodi kako su u literaturi uvijek zastupljene dvije činjenice o njoj: „da je bila jedna od rijetkih žena koja se oduševila za ilirski pokret“ te da „su joj djela pretežno domoljubne tematike i usmjerena na traženje adekvatnog umjetničkog izraza.“²⁶ Uz navedeno, uglavnom ju se opisuje kao vrlo talentiranu, svestranu, ali i nekonvencionalnu ličnost koja je svojim načinom življenja napravila hrabar iskorak u zatvorenome, patrijarhalnom društvu 19. stoljeća. Osim što se kao žena „usudila“ baviti javnom i književnom djelatnošću koja je u ondašnje vrijeme bila namijenjena muškoj populaciji, Dragojla se nikada nije ostvarila kao supruga i majka, što je utjecalo i na vrednovanje njezina stvaralaštva, zbog čega je čak nepravedno prozvana najvećom hrvatskom usidjelicom. Usto, „nazivali su je mudračicom, jer je bila naklonjena znanju i pisanju; domorotkom jer je pripadala ilirstvu; nemilkom, jer je u tematski sustav svojega dnevnika upisivala potisnutu emociju, tjelesnost i žudnju.“²⁷

Jarnevićeva je rođena 1812. godine, u mnogobrojnoj karlovačkoj obitelji, odrastajući s još dvojicom braće i tri sestre. Poslije osnovnoškolskoga obrazovanja, s 13 godina odlazi živjeti k starijoj sestri kod koje izučava šivanje te sviranje klavira i citre. Dok danju obavlja kućanske poslove, noću bdije i čita romantičarske ljubavne romane, a „ljubimci joj bijahu Goethe, Schiller, Walter Scott, Byron.“²⁸ Potaknuta njima, već s 18 godina piše prve stihove, naslovljene na njemačkome jeziku, *Fantasien eines gequälten Herzens (Maštarije jednoga izmučenog srca)*. Godine 1839, prijelomne za njezin život i stvaralaštvo, odlazi u Graz gdje susreće Ivana Trnskog koji ju upoznaje s idejama ilirskoga pokreta i potiče na učenje hrvatskoga jezika. Iako se tek tada počela nacionalno osvješćivati, Dragojla sebe oduvijek

²⁵ Stančić 2008: 13

²⁶ Lukšić 2013: 11.

²⁷ Sablić Tomić 2013: 100.

²⁸ Tomasović 2011: 84.

naziva Hrvaticom, a „svijest o etničkoj odnosno nacionalnoj pripadnosti ona je dobila već u ranom djetinjstvu, u čemu prije svega ističe ulogu oca.“²⁹

Nakon boravka u Grazu, Veneciji i Trstu, u kojima je nekoliko godina provela radeći kao guvernanta u aristokratskim obiteljima, vraća se u domovinu te se intenzivnije posvećuje pisanju u kojemu je vidjela smisao življenja: „Jarnevićeva drži da su dva razloga zbog kojih vrijedi pisati; jedan je 'olakšati dušu', a drugi je domoljubno djelovati.“³⁰ Krešimir Nemeć ističe kako joj je osim terapijskoga učinka, pisanje pružalo i „nadomjestak uskraćene tjelesne ljubavi“³¹ što se poglavito odražava u njezinome najopsežnijemu djelu, *Dnevniku*: „Njegova veličina i značaj leže u tome što tematizira stvaralački proces shvaćen kao tijekom života, koji povremeno nastupa kao njegova zamjena i proizvođač stvarnosti, ali i njegov učinkovit odstranjivač.“³² A sustavno bilježenje svojega životnoga tijeka Dragojla započinje 1. siječnja 1833, a okončava u studenome 1874, pišući otprilike 4-5 nadnevaka mjesečno, i to prvo na njemačkome jeziku. Nakon spomenute preobrazbe u gorljivu ilirku, od 1841. dnevnik vodi na hrvatskome jeziku, dok je tridesetak godina kasnije naknadno prevela njemačke dijelove teksta. *Dnevnik* je književno djelo u kojemu je Dragojla glavni lik, u kojemu „istražuje i promatra sebe suočenu sa sredinom u kojoj se svakodnevno kreće i sa svojom egzistencijalnom usamljenošću.“³³ S tim u vezi vrlo otvoreno, bez ustezanja ogoljava i sebe i svoj život. O tome Dunja Detoni-Dujmić navodi sljedeće:

S gotovo samomućenićkom preciznošću ona najprije detektira najintimnije misli i osjećaje, razne etičke dileme, sentimentalne pustolovine, osobne vrline i slabosti, sumnje, nade i klonuća. Stojeći „sama na pozornici svijeta“, u *Dnevniku* je odzrcalila vlastitu patnju zbog fatalne samoće, tugu zbog oholosti i ravnodušnosti drugih, trapljenićku borbu sa zlim silama vlastite naravi.³⁴

Dragojlini dnevnićki zapisi, osim dominantnoga autoreferencijalnog sloja, predstavljaju i riznicu koja sadrži uvid u brojna društvena i povijesno-politićka zbivanja u Hrvatskoj tijekom ćetiriju desetljeća: „Spomenula je oko tri stotine osoba različita profila i utjecajnosti, od najuglednijih stranih i domaćih književnika, moćnih politićara, ćak i careva,

²⁹ Novak 2012: 295.

³⁰ Detoni-Dujmić 1995: 153.

³¹ Nemeć 2008: 232.

³² Lukšić 2013: 14 .

³³ Zećević 1985: 23.

³⁴ Detoni-Dujmić 1995: 153.

do skromnijih sudobnika, karlovačkih sumještana, prijatelja i protivnika, priprostih seoskih momaka.³⁵

Usporedo s vođenjem dnevnika, Jarnevićeva se uvelike bavi pisanjem i objavljivanjem književnih radova. Tijekom preporodnoga doba uglavnom je pisala domoljubne pjesme. U *Danici* su joj objavljene pjesme *Želja za domovinom*, *Domovina*, *Cvjetak prijateljstva*, *Kraj jeseni*, *Molba za proletje* i *Udaljenom prijatelju*. U *Kolu* je tiskala pjesme *Cvjet* i *Veštica*, a u karlovačkome listu *Der Pilger* pjesme *Moj sanak*, *Nova žetva* i *Banu Jelačiću*. Osim pjesama, 1843. godine u Karlovcu D. Jarnević je izdala i zbirku pripovijesti *Domorodne poviesti*. Ipak, njezina najplodnija faza stvaralaštva odvija se 50-ih godina 19. stoljeća, za vrijeme Bachova apsolutizma, kada prevladavaju prozne književne vrste. Tada su joj u jedinome onovremenom hrvatskom književnom časopisu *Neven* objavljene novele *Prevareni zaručnici*, *Prijateljice*, *Sudbina*, *Ljepota djevojka* te *Prsten*. Šezdesetih godina u almanahu *Leptir* objavljene su joj novele *Plemić i seljan* te *Marija Margareta*; u *Glasonoši Tuđe spletke*; u *Naše gore listu*, *Ljubav i prijateljstvo* i *Ružin pupoljak*; *Strašna ženidba* u *Dragoljubu* te *Tamburaš u Hrvatskome sokolu*. Napisala je i roman *Dva pira*, koji je 1864. izlazio u nastavcima u *Domobranu*. Budući da je 1870-ih godina, potkraj svoga života, usmjerila interes na odgojno-obrazovnu i pedagošku djelatnost, pisala je i pripovijetke za djecu: *Pepelari*, *Poštena djeca*, *Sirote*, *Mudre izreke*. U sklopu navedenih područja interesa autorica je i članaka *O učiteljima*, *O domoljublju i odgojenju ženske mladeži*, *Protiv ženskih plesova* te *Uzgojivanje žene*. Također, okušala se i u pisanju drama (*Veronika Desinićeva*; *Marija, kraljica ugarsko-hrvatska*; *Duvna*).

Već je iz spomenutih naslova vidljivo da su glavne domene Jarnevićkina interesa bile ljubav i domoljublje, sasvim tipične za razdoblje romantizma, o čemu će detaljnije biti riječi u nastavku rada. Od ostalih romantičarskih značajki, autorica je za svoja prozna djela preuzela trivijalne romantičarske fabularne obrasce, kao što su „pretjerana sentimentalnost, obilježnost imena karakternim osobinama, tipski junaci (sirotice, zanesenjaci, zlotvori), neočekivane životne situacije (otmice, nestanci), čudovišta i sl.“³⁶ Međutim, u kasnijoj fazi stvaralaštva nazire se u njezinim djelima i utjecaj nadolazećega realizma: „Uz običaj da uzima likove i motive iz svakidašnjice te da ih smješta u objektivirani prostor, zacrtavši katkad

³⁵ Detoni-Dujmić 1995: 153.

³⁶ Lukšić 2013: 13.

konture šireg povijesno-političkog konteksta, u nekim je prozama zrelijega romantizma pokazala ranorealističke sklonosti i pri oblikovanju likova.³⁷

Unatoč vrlo izdašnome književnom opusu za ono vrijeme, umjetnička vrijednost djela Dragojle Jarnević nije bila prepoznata ni dovoljno cijenjena, što zbog činjenice da je bila „žena-pisac“ i kao takva neprestano u sjeni muških suvremenika, što zbog opravdanih estetskih razloga. Kada je riječ o potonjemu, najčešće joj se zamjera nedovoljno uspješna upotreba jezika i stila koja je posljedica dugotrajne i mukotrpne borbe u savladavanju nematerinskoga, hrvatskoga jezika, od koje ipak nije odustajala, kao i od mnogočega drugoga. Nastavljala je pisati, iako je bila svjesna činjenice da od toga zanata nema značajnije financijske dobiti. Sama je prikupljala pretplatnike za svoje radove i nastojala svaki posao unovčiti jer je kao neudana žena čitav život težila osobnoj i materijalnoj nezavisnosti. „Otuđena u odnosu na svoju sredinu, otuđena čitanjem, obrazovanjem, bogatstvom senzibilne ličnosti koja se uvijek osjećala nezaštićenom“³⁸, Dragojla Jarnević primjer je revolucionarne i hrabre žene koja je prkoseći životnim nedaćama uspjela ostaviti trag u svekolikoj hrvatskoj književnosti.

³⁷ Detoni-Dujmić 1995: 156.

³⁸ Zečević 1985: 12.

3. Književne reprezentacije ljubavi

U razmatranju intimnosti suvremene književne i kulturne teorije „naglašavaju sociokulturnu konstruiranost fenomena koji se drže sastavnicama ljudske intimnosti, odnosno subjektivnih i individualnih osjećaja i stavova te koje osjećajima, posebice ljubavi, pristupaju kao povijesno promjenjivim (Foucault, Luhmann, Illouz) i orođenim iskustvima (Hollows, Illouz).“³⁹ Kao što u analizi intimnih stanja i osjećaja kod hrvatskih spisateljica 19. stoljeća naglašavaju Dubravka Brunčić i Suzana Coha, ljubav i intimnost „mogu se motriti kao proizvodi učinaka moći i 'režima istine', odnosno poredaka znanja u nekome društvu⁴⁰, pri čemu su ljubavna ponašanja i prakse podložni različitim disciplinskim diskursima i procedurama, prilagođavaju se i odupiru društvenim konvencijama te imaju značajnu ulogu u (re)produciranju i podriivanju rodnih hijerarhija.“⁴¹ U teorijskome pristupu konceptualizaciji ljubavi „relevantne su i analize E. Illouz, koja također naglašava ulogu sociokulturnih kodova u formiranju fenomena ljubavi, nalazeći da ljubavne odnose oblikuju različite društvene i identitetske odrednice (klasa, nacija, spol, naobrazba, dob itd.).“⁴² U svojoj je studiji pod nazivom *Zašto ljubav boli?* ta autorica pokušala dokazati kako se osjećaji, poglavito ljubav, premda se drže isključivo intimnima, kreiraju posredstvom društvenih mehanizama i obrazaca, oblikujući identitete, misli, želje i postupke pojedinaca. Illouz je svoja zapažanja iznijela uspoređujući predmodernu i rano moderno sa suvremenim dobom, utvrđujući kako se u njima artikulira fenomen ljubavi. Budući da je Dragojla Jarnević, čija djela su fokusu ovoga rada, živjela i stvarala na prijelomu tradicionalnih u moderne društvene obrasce, tvrdnje E. Illouz važne su za analizu koja slijedi u nastavku rada, a koja će potvrditi kako su koncepcije ljubavi i intimnih osjećaja općenito i u slučaju najpoznatije hrvatske preporodne spisateljice podlijegale specifičnim društvenim normama, baš kao i njezino domoljublje.

³⁹ Brunčić, Coha 2022: 140.

⁴⁰ Foucault 1994: 160-162, prema isto: 141.

⁴¹ Brunčić Coha 2002: 141.

⁴² Isto.

4. Ljubav u proznim djelima Dragojle Jarnević

Ljubav je moguće definirati kao „složen, intenzivan osjećaj (afekt) privrženosti.“⁴³ Uglavnom se dijeli na dvije vrste: prva podrazumijeva „romantičnu ljubav, zaljubljenost uz seksualnu privlačnost, dok se druga odnosi na „duboku prijateljsku ljubav i odanost (prema roditelju, djetetu, prijatelju, domovini, kućnom ljubimcu itd.).“⁴⁴ S obzirom na važnost koju ljubav ima u životu svakoga čovjeka, „u njoj su oduvijek imali udjela društvo sa svojim konvencijama i tabuima koji su se, ovisno o povijesnim prilikama mijenjali, te priroda sa svojim instinktima.“⁴⁵ U razdoblju hrvatskoga književnog romantizma ljubav postaje dominantnim tematskim kompleksom, što potvrđuju i Jarnevićkina djela. Shodno tome u nastavku poglavlja slijedi analiza primjera iz autoričinih prozih tekstova (*Dnevnik*, *Dva pira*, *Domorodne poviesti*) koji svojim temama pripadaju ljubavnoj domeni te ocrtavaju narav romantičnih, prijateljskih i obiteljskih odnosa među akterima, dok će o ljubavi prema domovini biti riječi u zasebnome poglavlju.

4.1. *Dnevnik*

Analizu i interpretaciju reprezentacije ljubavnih osjećaja u Jarnevićkinim proznim djelima započet ćemo s njezinim najpoznatijim djelom, *Dnevnikom*. Budući da obuhvaća razdoblje od 41 godine autoričina života, počevši od njezine 21. godine pa do smrti, ograničit ćemo se na odabrane ulomke koje je za ediciju *Stoljeća hrvatske književnosti* Matice hrvatske priredila Dunja Detoni-Dujmić, a koji uključuju 1839., 1848., 1852. te 1869. godinu. Na temelju njih najprije ćemo iščitati kakvi su bili odnosi između Dragojle i njezinih članova obitelji, dok ćemo u drugome dijelu promotriti dijarističine romantične odnose koji se odnose na sveukupan ljubavni život te obuhvaćaju bilješke o ljubavi, muškarcima, seksualnosti, braku i dr.

⁴³ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=37737>

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Bobinac 2012: 274.

4.1.1. Obiteljski odnosi

Obitelj je „bila ključna jedinica društvenog poretka 19. stoljeća unutar koje su se proizvodili budući lojalni građani,“⁴⁶ te je počivala na patrijarhalnome ustroju koji je podrazumijevao strogu podijeljenost rodnih/spolnih uloga, pri čemu su muškarci obavljali javnu djelatnost, dok je ženama bila namijenjena briga za kućanstvo i obitelj. U jednoj takvoj obitelji odrasla je i D. Jarnević.

Dragojlin je otac bio „uvaženi trgovac željeznom robom i predstojnik krojačkoga ceha Janko Jarnević koji je sa suprugom Anom r. Mlinac imao šestero djece: četiri kćerke i dva sina.“⁴⁷ Za razliku od svojih braće i sestara, Dragojlu je jedinu othranila dojkinja te su ju zbog toga u obitelji nerijetko zvali pogrđnim imenima.⁴⁸ Navodno je upravo izostanak dojenja koje je trebalo stvoriti veću povezanost između majke i djeteta rezultirao uskraćenošću majčinske ljubavi, osjećaju koji je Dragojlu pratio čitav život. O tome autorica često progovara u dnevniku: „Ljubav materinska me nikada nije ogrejala.“⁴⁹ Prije odlaska u Graz također navodi: „Sestra je nujna nevesela, a materi ne spoznam da joj je mnogo stalo do mog odlaska.“⁵⁰ Sama majka priznala joj je da ju od sve djece najmanje voli, što opravdava činjenicom da ju nije dojila, a takvo mišljenje prenosi i na Dragojlu. Može se reći kako su obje potpale pod utjecaj duboko ukorijenjenoga, narodnog vjerovanja u mitsku odgovornost žene, točnije trudnice i roditelje, na sudbinu svojega djeteta.⁵¹ S obzirom na rečeno, Dragojlina se majka, prema tipologiji majki koju su donijele Caroline Eliacheff i Natalie Heinich, čini nepravednom majkom koja naočigled daje veću ljubav i pažnju ostaloj braći i sestrama.⁵² Prema istoj studiji, moguće ju je svrstati i u kategoriju nepostojane majke, koja se definira kao „loša majka zato što je nesposobna pružiti svojim bližnjima – a osobito onima koji snažno ovise o njoj – reakcije dovoljno predvidljive da služe kao orijentir, uporište, oslonac.“⁵³

Naspram slike hladne i bezosjećajne majke, ističe se sasvim drukčija predodžba Dragojlina oca koji je zbog manjka suprugine ljubavi prema kćeri, tu istu ljubav nastojao

⁴⁶ Brunčić 2018: 191, prema Župan 2013: 28.

⁴⁷ <https://www.kafotka.net/price/4269>

⁴⁸ Usp. Tomasović 2011: 84.

⁴⁹ Jarnević 2003: 37.

⁵⁰ Isto: 39.

⁵¹ Usp. Kuvač-Levačić 2011: 16./17.

⁵² Usp. Eliacheff, Heinich 2004: 156.

⁵³ Isto: 165.

udvostručiti. Interesantan je Jarnevićkin dnevnički zapis koji spominje nesrazmjer u roditeljskoj ljubavi: „Otčinske ljubavi do sedme godine, koju nisam cëniti znala; materinske nikada, a sestrinske i bratinske, u posve slaboj mēri.“⁵⁴ O ovoj potonjoj ljubavi može se iz *Dnevnika* mnogo saznati. Dragojla je imala stariju sestru Ljuboslavu, mlađe sestre Veroniku i Bogumilu, zvanu odmila Mina, te braću Vatroslava i Josipa. Poslije majčine smrti, Dragojla živi sa sestrom Minom, s kojom zajednički dijeli financije i životne troškove. Nerijetko se žali na njezin karakter: „...moja sestra bo je naprasljiva i neuztèrpljiva“⁵⁵, a vrlo često ističe i nedostatak njezine ljubavi te svojstvene joj sebičnost i škrtost: „Bože moj, pomislih, kakove to ljubavi za mene u njezinom sèrdcu!“⁵⁶ / „Njezina sestrinska ljubav ne vidi nevolje moje, već samo da bërže oboli sve druge, za koje baš nije niti tolike sile.“⁵⁷ / „... niti sklonuća sestrinskog dobiti ne možem, a kuda li ljubav njezinu.“⁵⁸

Ni kod brata Josipa ne nailazi na poštovanje i razumijevanje, naprotiv, žali se na učestalo omalovažavanje i uvrede:

Moj brat je, nu način kakovim on se sa mnom podstupa je uvredljiv veoma za mene, on bo se sa mnom ruga i pospèrdava, djevojačtva moga radi ... on si odtuđi moje sèrce ... baš nikoga pod nebom ne imadem kome bi se povjerenjem bliziti mogla; braća mi je svojekoristna i tuđa a međ inem svietom se pako i bez kraja tuđa nalazim.⁵⁹

Ponižavajuće ponašanje braće spram Dragojle, ističe Krešimir Nemeć, „ukazuje na činjenicu da su udane žene imale kakvu-takvu zaštitu, dok su neudane smatrane manje vrijednima i bile osuđene na prezir ne samo sredine, nego i najuže obitelji.“⁶⁰ Čak je i poneko umilno ophođenje s kojim se Dragojla susretala bilo vođeno isključivo koristoljubljem, a ne ljubavlju. Dok ona braći svejedno pomaže, svjesna je kako ju iskorištavaju:

...brat Josip tlapa kadšto o ljubavi bratskoj, jer mu treba sestara za njegovu potrošnost; pa i ostale sestre me ljube s koristi. Ja pako sam im svim bez svakog interesa privržen a dosta sam jim se žrtvovala za korist, a na moj užtrb.⁶¹

⁵⁴ Jarnević 2003: 177.

⁵⁵ Isto: 125.

⁵⁶ Isto: 138.

⁵⁷ Isto: 138.

⁵⁸ Isto: 139.

⁵⁹ Isto: 103.

⁶⁰ Nemeć 2008: 245.

⁶¹ Jarnević 2003: 37.

4.1.2. Romantični odnosi

Stranice *Dnevnika* Dragojle Jarnević obiluju najintimnijim iskazima iz njezina života, kojima izražava vlastitu zaokupljenost romantičnom ljubavlju. Dijaristica vrlo iskreno progovara o svojim ljubavnim iskustvima s muškarcima te iznosi maštanja, razmišljanja, osjećaje i unutarnja kolebanja. Prvi muškarac s kojim je ostvarila kratkotrajnu vezu bio je Franjo Redinger. Krešimir Nemeć navodi kako je Redinger preuzeo ulogu idealnoga romantičnog ljubavnika prema kojemu je mjerila sve ostale muškarce s kojima se kasnije susretala.⁶² To je vidljivo i u idućemu primjeru u kojemu ga se prisjeća, poslije poljupca s grofom Hadikom koji joj je udvarao u Trstu: „...to bijaše poslie Reding. prvi poljubac rajске slasti a bez prostih požudah...“⁶³ Već je iz navedenoga lako uočiti kako je Dragojla bila opterećena tjelesnom i duhovnom čistoćom. Nastojala je živjeti u skladu s kršćanskim odgojem i onodobnim moralnim imperativom koji je nalagao ženama određenu kontrolu seksualnih poriva te bilokakvih „grešnih“ primisli i radnji. Krepost je onda, kako je navela Virginia Woolf, imala „vjersko značenje u ženinu životu, a tako se ispreplela sa živcima i nagonima, da osloboditi je i iznijeti na svjetlo dana zahtijeva hrabrost kakva se teško nalazi.“⁶⁴ Potvrđujući taj iskaz, i Dragojla se vrlo često borila s vlastitim nagonima: „Ja ćutim...da, ćutim i moje sèrdce dèrkće, - no ne u ljubavi...rekla bi da ćutim razbludno...sladka ugodna neopisiva je ćut koja mi se javlja i ja bi š njome izdahnuti želila.“⁶⁵ Samu sebe je korila, nazivala se grešnicom i molila Boga da joj podari snage kako bi se oduprla svim iskušanjima:

Neka bude u ime Božje ja tèrplivo nosim, grješnica bo jesam i pokoriti mi se je fajde.⁶⁶ / O Bože! Smiluj mi se i podieli mi jakost duše i tiela da u smradnu grjehotu nepadam.⁶⁷ / Slušaj vapaj moj, gledaj suze moje!...ako dulje ovako jošte griješila budem a ti me neprigledaš izbluditi će se duša moja i ja pripadnem viekovitom prokletstvu.⁶⁸

⁶² Usp. Nemeć 2008: 245.

⁶³ Jarnević 2003: 83.

⁶⁴ Woolf 2003: 53.

⁶⁵ Jarnević 2003: 137.

⁶⁶ Isto.: 87.

⁶⁷ Isto: 109.

⁶⁸ Isto: 109.

Osim redovitih prekoravanja, Dragojla se ponekad hvali svojom čistoćom, pokušavajući na taj način pronaći utjehu za obuzdavanje želja: „Ja izpraznih opet čašu gorku sa nebrojenimi suzami, nu sam sama svoja, i moja duša snažna i ponosita a sèrce neoskvèrnjeno i čisto.“⁶⁹ Ipak, ne može suspregnuti privlačnost prema muškarcima i otvoreno govori o pobuđenim tjelesnim reakcijama:

...da ga nepomično motrim, i budalasto dosti, slabo dèrktanje svih mojih kotrigah gojim, koje me zapopadne, oko mu motreći...“⁷⁰ / Njegovo crno oko iz kojega sieva ljubav i razbluda, ne možem gledati bez razbludne ćuti, a rado ga gledam i bludim u njegovu pogledu.⁷¹

U ono vrijeme takvi iskazi bili su poprilično šokantni s obzirom na to da, kako tvrdi Eva Illouz, „devetnaestostoljetni pojam ljepote nije sadržavao eksplicitnu aluziju na seks ili seksualnost.“⁷² Nastao u razdoblju „sveopćega društvenoga puritanstva“⁷³, *Dnevnik* vrvi sličnim opisima u kojima se tematiziraju spolnost i putenost te stoga i ne čudi činjenica da ga Ivan Filipović proglašava pornografskim štivom. Mnogo liberalnijega mišljenja nije bio ni Stanko Dvoržak koji 1958. godine prvi objavljuje dnevnički tekst, pod nazivom *Život jedne žene*, u kojemu donosi samo odabrane dijelove koji su bili društveno prihvatljiviji. U predgovoru tako govori o „opterećenosti mnoštvom sitnih, romantičkih proživljavanja“ te o „suvišnoj kori subjektivističkog i romantičkog“ koju je potrebno oljuštiti.⁷⁴

Neprestana borba između razuma i nagona dovela je Dragojlu do ambivalentnih osjećaja u kojima se čas očituje čežnja za čistoćom i platonskom ljubavlju, a čas se žudi za seksualnim užitkom i tjelesnom nasladom.⁷⁵ Ovomu potonjem pokleknula je u dobi od četrdeset godina, upoznavši u toplicama poručnika Tošu Milića. To je bilo 2. kolovoza 1852. godine, o čemu piše bez zadržke:

Stvar je činjena – i ja nekoliko slabih časovah u naručju muža prebavila... Topusko je moralo dakle biti svedok moga čovećanstva, i Tošo Milić leeutman kod Banske regimente onaj muž kojega sam prvog razbludno bez granice zagerlila?⁷⁶

⁶⁹ Isto: 99.

⁷⁰ Isto: 90.

⁷¹ Isto: 151.

⁷² Illouz 2012: 58./59.

⁷³ Sablić Tomić 2013: 103.

⁷⁴ Dvoržak 1958: 17

⁷⁵ Usp. Nemeč 2008: 236.

⁷⁶ Jarnević 2003: 151.

Neobično je kako naglašava da je nevoljko pristala na spolni čin, samo kako bi udovoljila njegovim željama i nagovaranjima: „... borila sam se s šnjime i kada sam već vidila da je izmučen predala sam mu se, no svakako otimajući se.“⁷⁷ Otimanje muškarcima nekada je bio poželjan obrazac ponašanja. U osamnaestome i devetnaestome stoljeću, „kao i u prvoj polovici dvadesetog stoljeća, 'ozbiljnost' je bila preduvjet za brak, a seksualna 'ozbiljnost' žene (tj. sposobnost odupiranja muškarcu) način utvrđivanja njezine reputacije na bračnom tržištu.“⁷⁸

Nakon intimnoga odnosa Dragojla ostaje razočarana jer je očekivala veći užitak: „... da ne biaše niti deseti dio onake ćuti danas kod čitava posla, kao što biaše onda kad sam Tèrnskog samo gèrlila i na sèrdcu mu ležala...“⁷⁹ Iz nekih iskaza zamjetno je strogo kajanje zbog učinjenoga: „... pèrvi i zadnji je on s kojim sam bludila; i sveta će mi biti zakletva ova! ne, neću je prèkršiti...“⁸⁰ / „Oh da nisam U Topuskom tako smutila bila, volila bi nego ikakvo blago!“⁸¹ Suprotno tome čitamo sljedeće: „Niti ne žalim što sam učinila, jerbo nosim ćut sladke uzpomeni u grudi koja mi neće toli bèrzo odumreti...“⁸²

Ovakvi proturječni stavovi odraz su teškoga usamljeničkog života koji je Dragojla vodila i stoga ne čude česti izljevi emocija kojima su prožete dnevničke stranice. Kristina Pešić navodi kako je osnovna crta njezine osobnosti bila nedefinirana čežnja koja se ipak najviše ogledala kao čežnja za ljubavlju i kako je baš razdor između želja i mogućnosti izvor njezinoga stalnog pesimizma i bezvoljnosti.⁸³ U jednome takvom naletu tuge i očaja bespomoćno konstatira promašenost života bez ljubavi:

Kopiladi da sam svètu rađala!?! Oh Bože moj! I kopile! zar mu ne bi ja majka bila, i ne bi me ono ljubilo? bez zakonska ljubav!?! ha ne bi li mi i to milia bila nego nikakva!... nikakva! Sèrce mi puče od muke, a ne možem si pomoći...Čitav život je ništa; niti slava, niti dostojanstva niti blago i bogatsvo, kada čovèku ne ima ljubavi (...)⁸⁴

Neostvarenost majčinske uloge koja je Dragojli mogla utažiti želju za ljubavlju, donijela joj je između ostaloga i određenu stigmatizaciju okoline: „U patrijarhalnome je

⁷⁷ Isto: 154.

⁷⁸ Illouz 2012: 100.

⁷⁹ Isto: 152.

⁸⁰ Isto: 158.

⁸¹ Isto: 168.

⁸² Isto: 160.

⁸³ Usp. Pešić 2011. (<https://www.matica.hr/kolo/286/dragojla-jarnevic-u-raljama-vremena-19912/>)

⁸⁴ Jarnević 2003: 177.

društvu biti bez djece značilo biti bez ugleda⁸⁵, te „se majčinstvo glorificiralo, a nerotkinju preziralo i mrzilo, u najbolju ruku sažalijevalo.“⁸⁶

Usprkos jadikovkama i neispunjenim težnjama, u Dragojlinu je životu ipak postojala osoba koja je u njoj uspjela pobuditi ljubavne osjećaje i barem malo uljepšati postojanje. To je bio preporodni pjesnik Ivan Trnski, kojega je upoznala 1839. godine u Grazu, uz pomoć sugrađanina Ljudevita Šplajta. Fizički izgled Trnskoga isprva ju se uopće nije dojmio: „Trnskiova spoljašnost baš nije osobita. Mladić je skoro premalen i vitak je ako i nije suharljiv. Dosta gibak, okretan i živahan. Oka je modra i čela visoka, i to je na njemu jedino što se može dopasti.“⁸⁷ Vrlo brzo mijenja mišljenje, a poglavito ju oduševljavaju njegova učenost i domoljublje, koje je i kod nje počelo rasti. O razvoju osjećaja prema Trnskome piše: „Njegove duševne sposobnosti činile su me opet povjerljivu u krieposti ljudske, i sve više privlače moju dušu k njegovoj. Do sada biah oprezna u obćenju s mužkarci, ali njemu otvaram dušu moju...“⁸⁸ Krešimir Nemeč navodi kako je Trnski bio „jedina čvrsta poluga njezina emocionalna života“⁸⁹: „U njega je bila zaljubljena čitav život i u njemu je vidjela, bez obzira na česta gorka razočaranja u njegovu iskrenost i poštenje, dostojna i dorusla partnera – i intelektualnog i erotskog.“⁹⁰ S tim u vezi ljubavni izbor D. Jarnević potvrđuje uvriježenu praksu u preporodnome pjesništvu kojoj su bili skloni i muški preporoditelji, a koja je nalagala kompatibilnost glede nacionalne pripadnosti i političke orijentacije voljene osobe/objekta.⁹¹

Trnski se, međutim, oženio Slovenkom Minom te je Dragojla zbog toga povremeno imala teške ljubomorne ispade,⁹² a i sebe je pokušavala uvjeriti da je zatomila osjećaje i da joj je svejedno:

Ćut ljubav, nesmijući ju za njega gojiti, ugnjela sam sionom rukom, niti sam već stražnje vrēme na njega inače mislila, već kao na brata; kako ono u Topusko dođe uzradovah mu se kao bratu, i smatrah nju kao drugaricu takovog; ništa se nepojavi u meni od one sladke ćuti koja me je znala puniti prije nego se je oženio; ja sam bila zadovoljna.⁹³

⁸⁵ Kuvač-Levačić 2013:189.

⁸⁶ Isto: 193.

⁸⁷ Isto: 51.

⁸⁸ Isto: 56.

⁸⁹ Nemeč 2008: 245.

⁹⁰ Isto.

⁹¹ Usp. Coħa 2015: 339.

⁹² Usp. Nemeč 2008: 345.

⁹³ Jarnević 2008: 159.

Iako je Dragojla voljela, njezina ljubav je bila platonska i neuzvrćena te joj je, prema njezinome iskazu, donijela patnju i bol: „Ljubila jesam! o ljubila sam, kako nikakova duša nije kadra ljubiti i moj život za ljubav zastavila; ali pečal mi donese najčišće i najsvetije čuvstvo, i niti sata nikakovog užitka...⁹⁴

Patetičnost vidljiva u navedenom opisu emocije ljubavi, kao i patnje koja iz nje proizlazi, odlika je nekadašnjih književno-povijesnih razdoblja, posebice romantizma u kojemu je izražavanje ljubavne patnje bilo „kulturološki uokvireno i osmišljeno iskustvom melankolije.“⁹⁵ Premda je romantična ljubav bila u fokusu te je zauzimala vrlo cijenjeno i važno mjesto u životu pojedinca, institucija braka u predmodernu je vrijeme uglavnom podlijegala društveno-ekonomskim razlozima. Ljubav nije bila primarni bračni kriterij, „pri odabiru bračnog partnera nisu se očekivale izražene ili intenzivne emocije već se gajila nada da će partneri postupno razviti naklonost jedno prema drugom.“⁹⁶ Dragojla se nije htjela prikloniti interesnomu sklapanju braka koji bi joj, zasigurno, omogućio bolji društveni položaj. Ne mogavši naći partnera za kojega bi se udala iz ljubavi, radije je ostala usidjelica:

...ali dočim mi se neda sastati se čovjekom koji bi odgovarao zahtjevom duše i srca moga, voljim kao samica tumarati po svijetu nego stenjati u robskih za mene veriga bračnoga života, u koje me ne posadi ljubav i dobra volja, već da se od sile udajem.⁹⁷

Međutim, njezini snovi i potajne težnje ipak su uključivali ideju braka i obitelji, pogotovo imajući u vidu vrijeme u kojemu je živjela te osude i nedaće koje je kao neudana žena trpjela. Kako kaže Eva Illouz u svojoj studiji: „Kad društvo i kultura potiču strasnost romantične ljubavi i heteroseksualni brak kao modele života u odrasloj dobi, ne oblikuju samo naše ponašanje nego i naše težnje, nadu i snove o sreći.“⁹⁸ To se odnosilo i na Dragojlu, o čemu ima spomena u *Dnevniku*:

Ja imadem pravo, biti supruga i mati; p̄rvo premaših a za drugo biti, bi morala drugu ćut, druga duševna svojstva imati. A rado bi svakako oboje bila. Da sam bila barem od prirode s drugom dušom nadarena: da mi je ćut surovia bila, da mi je telo čitavie bilo.⁹⁹

U navedenom primjeru navode se razlozi koji su, prema autoričinu mišljenju, ključni za ljubavni neuspjeh te izostanak toliko žuđenoga, konvencionalnog života. U tome ju je u

⁹⁴ Isto: 165.

⁹⁵ Illouz 2012: 153.

⁹⁶ Isto: 207.

⁹⁷ Isto: 38.

⁹⁸ Illouz 2012: 25.

⁹⁹ Jarnević 2008: 177.

fizičkome smislu spriječila inkontinencija. I Andrea Zlatar navodi kako je „izolacija Dragojle Jarnević u svojem porijeklu više prisilna nego namjerna, posljedica je to bolesti koja ju je onemogućila u sklapanju braka, i materijalne inferiornosti.“¹⁰⁰

Iz svega spomenutoga neosporno je kako dnevnički zapisi u potpunosti ogoljavaju privatnu sferu života jedne žene. Iz pozicije autorice, odnosno ispovjednoga subjekta, pomanjkanje ljubavi, što obiteljske, što partnerske, rezultiralo je njezinom velikom životnom prazninom koju je pokušavala ispuniti pišući o svojim najdubljim osjećajima i emocionalnim proživljavanjima. U tome je još veća vrijednost ove intimne ispovijesti koja možda ni ne bi postojala da je Dragojla bila tipična žena onoga doba – supruga, majka, domaćica.

4.2. *Dva pira*

Za roman *Dva pira* literatura navodi da je jedan od prvih zaokruženih i izvornih romana novije hrvatske književnosti, a objavljivan je u nastavcima, u časopisu *Domobran*, 1864. godine. Vremenski okvir romana obuhvaća razdoblje od dvadesetak godina oko 1848. godine. Sama radnja obiluje „nevjerojatnim događajima, no glavna napetost gradi se na suprotstavljanju životnih mogućnosti i načela – ljubavi i mržnje, sreće i nesreće, dobra i zla, muškog i ženskog.“¹⁰¹ Ipak, temeljna suprotnost na kojoj se gradi navedeno djelo jest supostojanje dviju političkih struja koje podrazumijevaju likove hrvatskih domoljuba s jedne strane, te likove mađarona, s druge. Među zagovarateljima hrvatstva i slobode jesu obitelji Bogatović i Kukavčić, dok su mađarske pristaše obitelji Nepravdić i Nehajković. Već prezimena likova otkrivaju simboliku koja je tipična za romantičarsku romanesknu tradiciju, premda se kod Bogatovića i Kukavčića, čija imena impliciraju bogatstvo i kukavičluk, ne može reći da odražavaju navedene karakteristike, o čemu će više biti riječi u nastavku rada. Važno je naglasiti kako je politička podjela uzrokom ključnih sukoba među likovima, ali i ljubavnih (ne)uspjeha na kojima se gradi fabula.

Sukladno tome slijedi analiza ljubavnih odnosa u romana. Prvo će biti riječi o obiteljskim odnosima, prvenstveno između roditelja i djece. Potom će biti spomena o romantičnim odnosima u romanu. Točnije, o idiličnoj ljubavi Jelene Bogatović i Jurice

¹⁰⁰ Zlatar 1999: 193.

¹⁰¹ Lukšić 2000: 772.

Kukavčića, zatim o fatalnoj ljubavi Ivana Bogatovića i Maksice Nepravdić, te naposljetku o neuzvraćenoj ljubavi Blaženke Nehajković.

4.2.1. Obiteljski odnosi

4.2.1.1. Petar Bogatović i djeca

Radnja romana počinje *in medias res* te saznajemo kako je u tijeku pir Jelene Bogatović i Jurice Kukavčića. Svadbeno slavlje odvija se u kući obitelji Bogatović, a u drugoj sobi iste kuće Jelenina majka upravo rađa. Uskoro otac i glava obitelji Petar (Pero) Bogatović ulazi u pirnu sobu s novorođenom kćerkom Milkom u naručju. Sada ima desetero djece: osam sinova i dvije kćeri. Zavladao je veliko veselje, no vrlo brzo je iznenada buknuo požar i nastala je panika. Pero se sa suprugom i djecom uspio skloniti u obližnju pivnicu. Njihova tuga postala je veća kad su ustanovili da im je sedmogodišnji sin Slavko nestao, zaključivši da je izgorio u požaru. Očajna majka od prevelike je boli preminula, a otac Pero bio je duboko utučen i naricao za voljenim sinom:

Vajme ljubezni sinko, drago diete moje! koja te nesreća smete, da si odišo u vatru potražiti grob. Slavko mili, sinko od svih najdražji, kuku, ubogi, što li sagrieši da te toli strašna smrt snadje!“ i tako naricaše u zdvojnosti otac obilazeć goruće gomile, misleć u svom očajanju, da će mu diete uzkrsnuti od tužna naricanja.¹⁰²

Već je iz navedenoga vidljivo kako je Pero bio brižan otac kojemu su djeca uvijek bila na prvome mjestu. Nakon obiteljske tragedije posebno se brinuo za najmlađu kćer Milku: „Od kako Bogatovića stiže užasna ona nesreća, u kojoj mu nestade i ljubimca Slavomira, prenese svu otčinsku, nježnu ljubav na svoju siroticu Milku...“¹⁰³ Također, ljubimac mu je bio i Slavkov brat blizanac koji je bio vrlo pošten i razborit, ali je bio nagao i imao nemiran duh. O Perinu odnosu prema njemu navodi se sljedeće: „Ivan mu bijaše mili sin, već s toga, što je pokazivao od sve ostale djece najviše počitanja prama otcu i što bijaše živa slika nezaboravnoga mu Slavka.“¹⁰⁴ Ivan je, zahvaljujući iznimnoj sličnosti s bratom Slavkom, olakšao Peri tugu zbog Slavkova gubitka jer je u Ivanu vidio izgubljenoga sina. Time se potvrđuje i teza Eliacheff i Heinich o tome kako nakon gubitka djeteta drugo dijete obično

¹⁰² Jarnević 2015: 15.

¹⁰³ Isto: 38.

¹⁰⁴ Isto: 87.

zauzme prazninu koju je ostavilo umrlo dijete, pri čemu je patološka situacija veća ako su oba djeteta istoga spola.¹⁰⁵ Na taj način roditelji obnavljaju svoju snagu za nastavkom života.¹⁰⁶

Perina požrtvovnost za djecu očituje se na više mjesta u romanu, a i sam ju ističe: „U mene neima bogatstva, ali otčinsko srce nebi štedilo nikakove žrtve, samo da može izmoliti milost na diete svoje...“¹⁰⁷ Perina je ljubav velika i nesebična, a pokazuje ju čak i onda kad se sin Ivan nađe u nevolji poslije incidenta na svadbi sestre Milke. Naime Ivan se tada, vođen ljubomorom i bijesom, potuče s Vatroslavom, suprugom svoje neprežaljene ljubavi – Maksice. Vatroslav je zadobio teške ozljede nakon udarca vrčem u glavu te je uskoro i preminuo, a Ivan se sakrio u kuću obitelji Nehajković. Pero nije znao gdje mu je sin i usprkos njegovoj krivnji, iskreno je žalio za njime: „Kuda je kuda?' neustrpljivo pitaše starac, 'oj kažite mi, da ga idem vidjeti i na otčinsko srce pristisnuti. On je nesretan, on je vele nesretan! ubogi treba utjehe; vodite me k njemu.“¹⁰⁸ I sam Ivan bio je vrlo privržen ocu i bilo mu je teško jer mu je svojim činom nanio bol: „Otče, otče, ti si ljuta rana moja! da mi nije tuge tvoje, gorkih tvojih otčinskih jadah, nebi hajao svu potjeru, za svoju pogibelj...“¹⁰⁹ Naposljetku doznajemo sudbinu neprežaljenoga sina Slavka koji ipak nije umro u požaru. Njega je te kobne večeri oteo jedan od zidara koji su zidali Bogatovićevu kuću te ga odveo kući u Primorje. Ponovni susret oca i sina nakon mnogo godina dirljivo je opisan:

Šuteć držaše otac sinovu desnicu, svraćajuć očima čas k svodu nebeskom, čas u momkov obraz, koj odsjevaše rajskom zadovoljnosti; a momak motraše starca, za kojim mu se otme srce u prvom času; mila ozbiljnost u njegovu obrazu i siede kose napune mu grud dubokim štovanjem i poželio si je biti mu onaj, kojega u njem samo nagadjaše. A sada, kad mu zbilja uz koljeno kao sin sjedjaše, sada, neka si svatko predstavi osjećanja njegova.¹¹⁰

Nedugo nakon Slavkova povratka, Ivan se izbavio iz Nehajkovićeve kuće, prurušivši se u prosjaka te je otišao u Trst. Ubrzo je stigla vijest kako leži u vrućici koju neće preživjeti. Peru je to saznanje teško pogodilo, a tuga je postala i veća nakon što su Slavka pozvali u vojsku. Nakon što ga je otpratio, Pero je umro od prevelike boli za svojim sinovima, što je još jedan dokaz toga da je njegov život bio u potpunosti posvećen djeci koju je neizmjerljivo volio.

¹⁰⁵ Usp. Eliacheff, Heinich 2004: 275.

¹⁰⁶ Isto: 275.

¹⁰⁷ Jarnević 2015: 113.

¹⁰⁸ Isto.: 108.

¹⁰⁹ Isto: 109.

¹¹⁰ Isto: 114.

4.2.1.2. Stjepan i Blaženka Nehajković

Naspram figure dobrog oca Bogatovića, koji živi za svoju djecu i obitelj, te nesebično iskazuje očinsku ljubav, u romanu djeluje i lik oca koji mu je sušta suprotnost. To je Stjepan Nehajković, hrvatski vlastelin koji zastupa protunarodne težnje te aktivno sudjeluje u promađarskoj stranci. Uz to što je „izdajica domovine“, karakterno je bezosjećajan, pokvaren i potkupljiv te u potpunosti ocrtan kao negativac. Zbog toga je odličan primjer crno-bijele karakterizacije likova kojom se Jarnevićka vodila.

Nehajkovićev odnos prema jedinici Blaženki lišen je očinske topline i suosjećanja. Baš kao što mu prezime aludira, ne haje ni za koga. Tako pri upoznavanju likova čitamo sljedeće: „Otac joj se nije vrlo brinuo za njezino stanje, premda ju je odievao prilično svome staležu.“¹¹¹ Iskazi ljubavi vrlo su rijetki, a kada ih i ima, gotovo uvijek su motivirani nekim ciljem ili koristi, kao u situaciji kada od kćeri želi iskamčiti dragocjen nakit i tako riješiti materijalne probleme: „Ali ti mila moja ćerko, ti bi mi pomoći mogla.“¹¹² Sličan primjer je kada ga Blaženka moli da izbavi Ivana iz mađarskoga zarobljeništva, što on odlučno odbija i svađa se s njom, da bi mu se raspoloženje naglo poboljšalo poslije spomena novaca koje je donijela. Očeva pohlepa rastužila je Blaženku: „... s jedne strane utješena, da će joj otac molbu izpuniti, raztuži i zastidi se s druge, osvjedočena, da ga nisu privolile njezine molbe i razlozi, već kovčeg da posreduje za Ivana.“¹¹³

Blaženkin i očev odnos narušio se zbog neslaganja u političkim stavovima. Nakon kćerkine preobrazbe u vatrenu domorotku, otac koji ni prije nije mario za nju, zbog svojih je uvjerenja bio spreman odreći je se te je tako dokazao da su mu vlastiti interesi važniji od nje. Tijekom jedne svađe nazvao ju je izrodom Nehajkovića i zaprijetio: „Neposluhneš li volji mojoj i neodustaneš od kojekakova spletkarenja, to znaj, da ću te progoniti, ako se ikada nazoveš mojom kćerju.“¹¹⁴ Potom čitamo sljedeće: „Od ovo doba izgubi se posve povjerenje među ocem i djetetom; on joj zaprijeti ikuda izlaziti, a zaprijeti cielom srdžbom otčinskom i groznom kazni, ako se bude usudila i s kim obćiti usmeno ili pismeno.“¹¹⁵ Ubrzo nakon toga Nehajković je otišao od kuće, a kad se vratio s putovanja, Blaženka ga je dočekala s nadom da

¹¹¹ Isto: 29.

¹¹² Isto: 52.

¹¹³ Isto: 90.

¹¹⁴ Isto: 53.

¹¹⁵ Isto: 55.

će se otac sada srdačnije ponijeti prema njoj, jer ona je, usprkos svemu, uvijek voljela oca. No, ostala je razočarana uvidjevši njegovu bezosjećajnost i hladnoću:

Blaženka mu izadje na susret, odana, ponizna; poljubi ga u ruku i htjede ga dječinskom ljubavi poljubiti i u usta; ali osoro turi ju otac od sebe, veleć, da ga pusti u miru. – Uvriedjena djetinska ljubav stisnu joj se žalostno u najskromniji kutić u grudih i svako povjerenje između otca i djeteta presta.¹¹⁶

Ni ponovni odlazak na put nije pobudio u Nehajkoviću očinske osjećaje: „On neopazi propalo lice svoga djeteta, nezačuje tihe uzdahe i neposluti teške vaje njezina srca. Krhko i hladno oprostio se s njom...“¹¹⁷ Ipak, naznake očeve ljubavi nalazimo tijekom već spomenutoga pokušaja Ivanova izbavljenja. Uslijed već uobičajene obiteljske prepirke proizašle iz suprotstavljenih stajališta, Nehajković odjednom upita Blaženku zašto joj je lice tako blijedo i usahlo, nije li možda bolesna, ili ju izjeda skrb za ocem. To je Blaženku uspjelo ganuti:

Neobična ova otčeva nježnost dirnu Blaženku; ona mu pàne na grud i vrelimi suzami oblije mu siedu, bradu. Suze kćerine kosnu se otčeva srca; ganuto ju poljubi u čelo i šaptnu: „Idi moje diete, idi u ide Boga, koj te neka štiti kud god pošla. Moli za mene kćerko moja; svemogući će može biti tvoju molitvu voljnije poslušati.“¹¹⁸

Navedenim se riječima Nehajković oprostio od Blaženke, a ona se osjećala spokojnije uvidjevši promjenu u očevu ponašanju te spoznavši da ju ipak netko voli. Iz svega je vidljivo kako je Nehajković tradicionalan, konzervativan otac, a njegova „patrijarhalna moć manifestira se kroz procedure discipliniranja ženskosti, promoviranjem uloga poslušne kćeri.“¹¹⁹ Ipak, Blaženka se uspjela oduprijeti patrijarhalnome režimu, za razliku od Jelene koja mu se podvrgnula, a sličan ženski otpor pokazat će i lik Ružice u *Povodkinjama pod gradom Ozlom*.

¹¹⁶ Isto: 62.

¹¹⁷ Isto: 63.

¹¹⁸ Isto: 91.

¹¹⁹ Brunčić 2018: 196.

4.2.2. Romantični odnosi

4.2.2.1. Ljubav Jelene Bogatović i Jurice Kukavčića

Prvi tip romantičnoga odnosa koji ćemo razmotriti jest onaj između Jelene Bogatović te Jurice Kukavčića. Kao što je rečeno, roman počinje njihovim vjenčanjem te odmah saznajemo kako su vrlo skladan par. No, ta skladnost ne proizlazi iz nekih tjelesnih ili psihičkih karakteristika, kako je očekivano, nego leži u činjenici da oboje dijele iste vrijednosti: „Na prvi pogled moglo se smotriti u obijuh, da jih oživljuje jedna misao, i da dišu jednim duhom; jer jim bijaše u volji jednak način pirovanja – a usta jim zboriše samo hrvatskim – materinim jezikom.“¹²⁰ Upravo se preokupacija domoljubljem i brigom za napredak hrvatskoga naroda pokazuje ključnim čimbenikom u poticanju i razvoju romantičnih osjećaja između njih. To nam поближе otkriva analepsa o njihovome upoznavanju. Jelena je pohađala školu u Karlovcu, kao i njezina prijateljica Anka Kukavičić, čijeg brata Juricu je prvi put susrela kad se vratio iz Zagreba, s fakulteta, tijekom uskrasnih praznika. Jurici se Jelena odmah svidjela, no njegove simpatije nisu bile izazvane njezinih vanjskim izgledom, već karakternim crtama jer je, riječima Eve Illouz, u devetnaestome stoljeću „ljepota bila relevantna samo ako je bila odraz nečijega karaktera“¹²¹:

Njemu priviknu Jelena živahnom svojom mečtom, umnima razgovori i čednim dražestnim ponašanjem; na tiho stvoren uzor o budućoj drugarici života uživotvori mu se u Jeleni i odluči ju povesti onim pravcem, kojim će imat postati izvrstna žena.¹²²

Osim kao utjelovljenje ženske čednosti i krjeposti, Jelenin lik tradicionalne žene očituje se i u patrijarhalnoj podložnosti muškarcima. Naime Jurica preuzima dominantnu ulogu u osvajanju Jelene, nastojeći joj prenijeti domoljubne ideje te se ophodi prema njoj kao učitelj, govoreći joj što je ispravno, a što nije: „Jeleno, taština će te povesti krivim putem; / izuči ti svoj materinji jezik izvrstno, pa se onda njemačkoga uhvati...“¹²³ Juričino nastojanje da utječe na Jelenin karakter i njezine postupke podsjeća na odnos Knightleya prema Emmi u romanu *Razum i osjećaji* J. Austen. E. Illouz istaknula je kako je Knightleyeva ljubav prema

¹²⁰ Jarnević 2015: 7.

¹²¹ Illouz 2012: 59.

¹²² Jarnević 2015: 19./20.

¹²³ Isto: 20.

Emmi „isprepletena s moralnim ciljem preoblikovanja njezina uma.“¹²⁴ „U takvom konceptu ljubavi pojedinac ne voli jedinstvenost osobe nego njezinu sposobnost da predstavlja vrijednosti koje on i drugi poštuju.“¹²⁵

Provodeći mnogo zajedničkoga vremena, Jurica i Jelena počeli su gajiti osjećaje jedno prema drugome, ali se ponovno ističe kako su, barem s Juričine strane, potaknuti Jeleninim domoljubljem: „Sladka moja, odkako sam upoznao domoljubnu dušu tvoju, ništa me nezanima tako, kao to, što ti u svemu dobru liepo napreduješ.“¹²⁶

Sklapanju braka prema tradicionalnim je uzusima prethodilo prošenje Jelenine ruke, od njezina oca Pere. S tim u vezi Jurica je zamolio Peru da mu dogodine „pričuva“ Jelenu te će se on tada vratiti po nju, jer mora najprije „doći do svoga hljeba.“ Ovakav dogovor između punca i zeta koji u potpunosti isključuje Jelenino mišljenje, također svjedoči o potlačenosti žena u razdoblju romantizma. Žene se tada tretiraju kao vlasništvo muškaraca, karakteristična je „konstrukcija ideala žene isključivo kao kćeri, ljubavnice, supruge i majke, one koja postoji samo kako bi služila interesima muške djece i odraslih...“¹²⁷

Ubrzo nakon danoga obećanja, Jurica je došao k Peri na praznike te je tada uočio i Jelenine sposobnosti kao domaćice, čime se opetovano naglašava idealna uloga žene:

Jeleni upozna on tekar sada biser, kakov se nenahadja svaki dan u ženah; vidjelo se da nije u taman učila, već da si je prisvojila krieposti, koje svaku gospodaricu krase. Ne bijaše posla u kući, okolo kojega nebi bila točnošću i marljivošću nastojala; poslušnost ni da nespomenemo – jerbo je djevojka čitala roditeljem u očiju njihovu volju...¹²⁸

Nadalje u romanu nailazimo na epizodu u kojoj Jurica biva teško ranjen u bitci te odlazi sa sinom potražiti ga u tabor koji je bio smješten uz mađarsku granicu. Tamo ga je liječila i njegovala te tako spasila od smrti. Ponovno se njezin lik idealizira: „Toliku ljubav, toliku brigu plemenite požrtvujuće se žene blagoslovi milosrdni Bog i za nekoliko dana minu pogibelj.“¹²⁹ Nakon Juričina ozdravljenja, Jelena se posvećuje njezi drugih ranjenika, a Jurica je iznimno zadovoljan njezinim ponašanjem te čitamo mnoštvo hiberboliziranih

¹²⁴ Illouz 2012: 36.

¹²⁵ Isto: 36.

¹²⁶ Jarnević 2015: 21.

¹²⁷ Mellor 1993: 109, prema: Brunčić 2018: 189.

¹²⁸ Brunčić 2018: 27.

¹²⁹ Isto: 78.

komplimentata koje joj upućuje poput: „Plemenita tvoja odvažnost razpalila je mnoge u vojski, te si zaželiše ranah, da bi ih mogla povijati toli blaga ruka.“¹³⁰

Iz svega navedenoga vidljivo je kako Jelenin i Juričin idiličan romantični odnos posve slijedi obrasce hrvatske preporodne književnosti koja istodobno zagovara tradicionalan pristup u oblikovanju likova muškarca i žene te nastoji naglasiti sveopću harmoniju koja isključivo nastaje ljubavnim sjedinjenjem osoba koje djeluju u skladu s prohrvatskim težnjama.

4.2.2.2. Ljubav Ivana Bogatovića i Maksice Nepravdić

Ljubav se u romanu rađa i između Ivana Bogatovića te Maksice Nepravdić. Budući da su Bogatovići bili pristalice hrvatstva, a Nepravdići mađarstva, sasvim je očekivano kako je različito političko opredjeljenje dviju obitelji bilo snažna prepreka ostvarivanju bilokakve romantične veze između Ivana i Maksice. No, najprije saznajemo kako je uopće došlo do zaljublivanja. Maksica je bila vrlo lijepa djevojka, navodi se kako se sviđala mnogim mladićima, a njezina je ljepota opisana sljedećim riječima:

Bijaše djevojče netom u četrnaestoj godini, izvanredno krasno i ljubezno: bieloputna s rumenim obrazom, kao jabuka, plavom kosom i modrim okom izgledaše kao angjeosko priviđenje na hramu nebeskom...pomislio bi, da je vila iz planine, ili božica ljubavi...¹³¹

„Posrijedi je idealizirana projekcija žene, tj. produkt muške fantazije koja ženskom biću pripisuje osobine anđeoskog, svetog, netjelesnog, produhovljenog.“¹³² Krešimir Nemeć je ovom definicijom predstavio jedan od četiriju tipova ženskih likova u književnosti 19. stoljeća lik anđela/ svetice/ progonjene nevinost kojega između ostaloga krase dobrotu, nježnost, stidljivost, moralna postojanost, vjernost.¹³³ Ostali tipovi ženskih likova su fatalna žena (*femme fatale*), produhovljena, boležljiva, krhka žena (*femme fragile*), žena na putu prema samosvijesti, subverzivna žena koja raskida s patrijarhalnim, moralnim i klasnim ogradama.¹³⁴ Maksica, naravno, pripada liku anđela. Njezina je ljepota očarala Ivana:

¹³⁰ Isto: 79.

¹³¹ Isto: 41.

¹³² Usp. Nemeć 2003: 101.

¹³³ Isto: 100-101.

¹³⁴ Isto: 100./101.

Njegova grud uzplamti za Maksicom i ona jedina posta predmetom nježne njegove ljubavi. Niti je on mnogo uzdisao, niti mnogo za njom šuteći i čeznući hodao, već je u tinji čas kako je počutao, da mu srce za njom nemirno kuca – tražio priliku, da joj svoja osjećanja očituje.¹³⁵

S obzirom na to da je Maksica bila vodarica, Ivan je došao za njom na vrelo te joj na nježan i topao način priznao osjećaje. Maksica mu je potom rekla da i ona njega voli te su si oboje zadali zakletvu ljubavi, baš kao što odgovara praksi u 19. stoljeću „u kojemu je davanje obećanja bila ključna komponenta moralnog ustroja vezivanja.“¹³⁶ Tek nakon vezivanja dolazi do tjelesnoga kontakta između njih pa kasnije čitamo sljedeće: „... pa eno je već za kućnim uglom i na grudih momka, koj ju svom strasti prve iskrene ljubavi srcu pritisne, ljubeć joj rumena usta, a djevojka privije mu se uz lievi bok.“¹³⁷

Priznavši svoju bračnu želju obiteljima, naišli su na neodobravanje s obiju strana. Nepravdić je Maksicu htio protiv njezine volje udati, što je Ivan htio spriječiti te je čak jednom prilikom postavio zamku jednomu njezinom proscu. Bio je spreman učiti sve zbog nje: „Ja Maksicu ljubim i moja mora da bude, ma da se boriti moram za nju sa cielim svijetom.“¹³⁸ Posebno mu je bilo teško rastati se s njom prije odlaska u rat: „Srce mu je patilo sa pravih smrtnih mukah; suze ljubovčine padahu mu na dušu kao vrele zrake ljetnoga sunca, što veoma gode, a i strašno peku.“¹³⁹ Nakon oprosta s Maksicom, roman sadrži apostrofu ljubavi koja se prikazuje kao vrlo moćna i razarajuća sila koja zahvaća ljudi različitih staleža, karaktera, inteligencije. „Ljubav je“, ističe E. Illouz, „sila svoje vrste koja nalaže pokornost.“¹⁴⁰ Ivanova ljubav koja je dotad prikazivana u pozitivnome tonu jer mu je pružala radost, u navedenome je opisu ocrtna nepovoljno zbog patnje koju je izazvala:

Da ne bude sile tvoje, ode sada Ivan bezbrižan, veselim srcem, vedrom dušom u boj za milu domovinu; ali ti mu otrovâ srce i život mu postade suh. Junačka mu se duša snuždi i on stupaše uz drugove mrtva srca, lišen svih radostih, što mu prirodjene mladjačnim godinama.¹⁴¹

Ljubavna patnja postala je još većom kad se Ivan vratio iz vojske i zatekao svoju Maksicu udanu za drugoga, Vatroslava. Najprije je bio ljut na nju jer ga nije čekala, a onda mu je kazala da su joj otac i brat rekli da je poginuo. Priznala mu je da će ga uvijek voljeti, ali

¹³⁵ Isto: 42.

¹³⁶ Illouz 2012: 161.

¹³⁷ Jarnević 2015: 67

¹³⁸ Isto: 70.

¹³⁹ Isto: 71.

¹⁴⁰ Illouz 2012: 187.

¹⁴¹ Jarnević 2015: 72.

sad ima supruga i mora ju ostaviti na miru. Međutim, Ivan se nije smirio, već su ga ljubavna bol i srdžba sasvim obuzele te se čista, nevina ljubav pretvorila u pogubnu. Na drugome piru, onome između Milke Bogatović i Radoslava, i drugi su uočili promjenu u njegovu ponašanju: „Dražestni momak, koj bi bio malo prije razigrao srce svake djevojke, stajao je tū sasvim preobražen s nesretne strasti, koja ga obmami, izkvari mu plemenito srce i liši ga dragocjena duševna pokoja.“¹⁴² Sve je kulminiralo kad se na piru posvadio s Vatroslavom i tresnuo ga vrčem u glavu, nakon čega je Blaženka skrila Ivana u svoju kuću, a Vatroslav je ubrzo podlegao ozljedama. Zadnji susret Ivana i Maksice odvio se ispred njezine kuće, nakon što je Ivan otišao iz Nehajkovićeve kuće, odjeven kao prosjak. Zaplakao je kad ju je vidio, a ona mu je dala vode, znajući da je to on: „Oj, da mi je sada umrijeti...“ uzdahne prosjak. „Ni to te nemine nesretniče... nosi, dok je volja Božja... I ja takovom željom grišim...“¹⁴³

Sve u svemu navedeni romantični odnos posve je tipiziran kad je riječ o književnim konvencijama. Nemogućnost premošćivanja određenih razlika uzrokuje ljubavnu patnju te, kako tvrdi E. Illouz, „sposobnost junaka da pate suočeni s neuzvraćenom ili nemogućom ljubavi ukazuje na snagu njihova karaktera, upravo zato što izvor njihove patnje potječe od činjenice da ne mogu promijeniti svoju društvenu sudbinu, društveni položaj i status.“¹⁴⁴ Ovdje je naglasak na neprijateljstvu između dvije obitelji koje je rezultat suprotstavljenih ideologija zbog čega ljubavni par Ivana i Maksice djeluje kao devetnaestostoljetna hrvatska verzija Romea i Julije.

4.2.2.3. Ljubav Blaženke Nehajković

Treći oblik romantične ljubavi koji se u romanu ostvaruje vezan je uz Blaženku Nehajković. Izuzev korjenite promjene ideoloških stavova, njezin lik doživljava različite mijene i na ljubavnome polju.

Ušavši u krug domoljuba koji su činili i Bogatovići, upoznala je Ivana i odmah ju je opčinila njegova ljepota: „Krasota ovog mladića dirne ju neobično; u ovaj se hip po gotovu promieni cijelo njezino biće i dosele nepoznata ćud zavlada srcem njezinim.“¹⁴⁵ Navedeni je

¹⁴² Isto: 104.

¹⁴³ Isto: 123

¹⁴⁴ Illouz 2012: 172.

¹⁴⁵ Jarnević 2015: 62.

primjer prikaz takozvane ljubavi na prvi pogled koja je nerijetko sastavnim dijelom književne produkcije, a obično „remeti svakodnevni život pojedinca i izaziva dubok nemir duše“¹⁴⁶, što je osjetila i sama Blaženka: „Kad se pako razgovaram š njim, steže me nješto u grudi i ne mogu odahnuti. Čeznuće me napada, srce mi gine, duša me muči, oj kuda da izbjegnem ljutoj boli, što me proganja!“¹⁴⁷ Ljubavna patnja svakim je danom bila sve teža za Blaženku, posebice jer je znala da Ivan ne gaji nikakvih osjećaja prema njoj. Uz tjelesni izgled, koji ju je najprije osvojio, uskoro je postala zanesena i njegovim karakterom:

Dražestna spoljašnost mladićeva, njegova smjelost, odvažnost, žarko domoljubje, koje uvažavaše svaki iskreni domoljub, i po kojem on postade ljubimcem svim domoljubah, razdraži razpaljenu razmnivu djevojkinu...¹⁴⁸

Roman obiluje takvim opisima, a detaljan prikaz svoga unutarnjeg stanja, Blaženka je predočila u pismu prijateljici Avreliji. Najprije razaznajemo kako je Blaženka u prošlosti spoznala što je ljubav. Iako su obje bile platonske, za razliku od vatrene ljubavi koju osjeća prema Ivanu, tada je iskusila čistu, plemenitu ljubav: „... čuvstva prve ljubavi bijahu uznosita, sluteć božanstvenu iskru, što no oživljuje dušu, i sve svietovne želje odstranjuje; da, bijahu božanskoga izvora jer su slutila Boga.“¹⁴⁹ S druge strane, njome sada vlada strasna ljubav kojoj se jedva odupire:

...onaj Ivan, seljačko ono momče predmet je sada strastvene moje – ljubavi; predmet svih mišljenja i željah; on je sbirka, koja me u snu muči, a bdijuć me proganja; on zabavlja moju razmnivu, bludi moje srce, svako bilo u mojih žilah za njim udara!“

Ovakvi snažni iskazi ljubavne čežnje neizmjenno podsjećaju na Dragojlinu borbu s nagonima o kojoj je pisala u *Dnevniku*. S tim u vezi interesantan je i navod koji Blaženka spominje na početku pisma: „Imajuć priliku mnogo obćiti s mužkarci, pribavih si načela; tada mi rekoše: da ženi ne valja imati načelah i s ovih me nazvaše – namigušom.“¹⁵⁰ Atribut „namiguša“ bio je dodijeljen i Dragojli, stoga se može reći kako lik Blaženke odražava samu autoricu. Tome ide u prilog i činjenica kako se Dragojla, poput Blaženke, u određenome životnom periodu nacionalno osvijestila.

¹⁴⁶ Illouz 2012: 188.

¹⁴⁷ Jarnević 2015: 65.

¹⁴⁸ Isto: 74.

¹⁴⁹ Isto: 83.

¹⁵⁰ Isto: 81.

Bez obzira na neuzvrćene osjećaje, Blaženka pomaže Ivanu i želi ga izbaviti iz svake nevolje. Preodjevena u muškarca, upozorava ga na zasjedu koju mu je želio prirediti njezin otac. Lik Blaženke u opisanoj situaciji podsjeća na ženske likove romana M. J. Zagorske za koje M. Grdešić navodi sljedeće: „Kada pak djeluju u javnoj sferi, onda im je ili nužna zaštita muških likova, najčešće njihovih sadašnjih ili budućih odabranika, ili se moraju na neki način zamaskirati, preoblačenjem u sluškinju, pripadnicu niže klase, ili u – muškarca.“¹⁵¹ Na taj način djeluju subverzivno, pokušavajući istodobno podrivati zastarjeli sustav utemeljen na tradicionalnim rodnim ulogama te predstaviti nova, drugačija utjelovljena ženskosti.¹⁵²

Nadalje čuvši da je zarobljen, Blaženka odlazi pregovarati s ocem kako bi se zauzeo za Ivanovo oslobađanje iz pritvora. Naposljetku ga spašava od zatvora, krijući ga u svojoj kući jer je ubio Maksičina supruga, Vatroslava. Tijekom potonje epizode Blaženka spoznaje kako se njezina, nekad bukteća ljubav smirila te se pretvorila u prijateljstvo: „Vatra, kojom mu negda privržena bijaše, ohladni, te izgubi bivši svoj spoljašnji lik t. j. lik ljubavi, a mjesto ove strasti uvieži joj se tim dublje u srcu prijateljstvo, no manje pogibeljno od ljubavi.“¹⁵³ Time završava razvojni put njezinih romantičnih osjećaja u romanu. Zbog siline strasne ljubavi koju je naposljetku uspjela zatomiti te sveopćega napretka koji kao žena postiže u društvu, opirući se ustaljenim normama, Blaženku možemo približiti tipu žene koji je ranije spomenut. To je „žena na putu prema samosvijesti, subverzivna žena koja raskida s patrijarhalnim, moralnim i klasnim ogradama.“¹⁵⁴

4.3. Domorodne poviesti

U proznome opusu Dragojle Jarnević važno mjesto zauzimaju *Domorodne poviesti*. Riječ je o knjizi tiskanoj 1843. godine, prvoj i jednoj za vrijeme autoričina života. Zbirka sadrži tri pripovijetke: *Oba prijatelja*, *Žertve iz ljubavi i viernosti za domovinu* te *Povodkinje pod gradom Ozlom*. Predgovor zbirke otkriva nam autoričinu namjeru koja se naslućuje iz samoga naslova: pružiti domorocima priče u kojima će opaziti temeljne vrijednosti hrvatskoga naroda i kojima će ona kao spisateljica doprinijeti razvoju nacionalne književnosti. Zbog

¹⁵¹ <https://muf.com.hr/2014/06/17/zagorka-4ever/>

¹⁵² Usp. Grdešić 2008: 375./376.

¹⁵³ Jarnević 2015: 116.

¹⁵⁴ Nemeč 2003: 101.

moralno-didaktične tendencije u navedenim je tekstovima zamjetna „sentimentalistička retorika koja proizlazi iz pojačane osjećajnosti glavnih likova izloženih raznim iskušenjima, dilemama i stradanjima.“¹⁵⁵ Pritom se nastoji djelovati na čitatelje te potaknuti kod njih identifikaciju s likovima i suosjećanje.

Usprkos tematskoj različitosti, ljubav u svima trima pripovijestima biva glavnom okosnicom. Stoga ćemo se u nastavku posvetiti analizi ljubavnih odnosa, najprije u *Oba prijatelja*, u kojima je u prvome redu naglašena prijateljska ljubav, te zatim u *Povodkinjama pod gradom Ozlom*, u kojima je fokus na romantičnoj te roditeljskoj ljubavi. U *Žrtvama iz ljubavi i viernosti za domovinu* izostaje izričita obrada takvih tipova ljubavnoga odnosa, već je imperativna ljubav prema domovini, pa ćemo nju promotriti u poglavlju o domoljublju.

4.3.1. Ljubav u pripovijetci *Oba prijatelja*

Netipičnost pripovijesti *Oba prijatelja* u odnosu na prevladavajuću romantičarsku književnu produkciju očituje se u činjenici da primarno govori o prijateljskoj, a ne o romantičnoj ljubavi ili ljubavi prema domovini. O važnosti prijateljstva promišljao je i Aristotel, a može se reći kako se takva misao provodi cijelim djelom: „Jer ono je nekakva krepost ili sadržava krepost, a uz to je najnužnije za život. Naime, nitko ne bi izabrao živjeti bez prijatelja, pa čak kad bi imao i sva ostala dobra.“¹⁵⁶

Dvojica prijatelja, Nikola i Milovan, poznavali su se od djetinjstva, a živjeli su zajedno u jednoj kolibici na otoku Krku. Godinu dana mlađi Milovan gajio je snažne osjećaje prema Nikoli: „On ljubljaše prijatelja strastveno, i ništa mu odveć dragociena nebiaše, što nebi bio dao za posmieh i tisak ruke njegove.“¹⁵⁷ Međutim, Nikola je bio umjereniji u iskazivanju prisnosti i njegova je narav bila prijetvorna: „On je znao prijatelja objeti, i ćutljivo mu ljubav laskati; ali ovako činjaše on samo toga radi, što sèrce od ovoga otvoreno u njegovoj ruci ležaše, i on vlast neodoljivu posiedovaše, po volji ga ravnati.“¹⁵⁸ Milovana je uvjeravao u iskrenost i snagu svoje ljubavi: „Ja te ljubim Mile i moje sèrce za tebe kuca; ali što svagda

¹⁵⁵ Detoni-Dujmić 1995: 155.

¹⁵⁶ Aristotel 1982: 165.

¹⁵⁷ Jarnević 2016: 15.

¹⁵⁸ Isto: 14.

samo od moje ljubavi proti tebi negovorim, misliš udilj da je tvoja ljubav sèrdačnia, nego što je moja; nemisli tako, i vieruj, da je i moje priateljstvo neuzkolebivo.“¹⁵⁹

Jednoga je dana na otok doplovila barka u kojoj su bili starac Fidelio i prekrasna djevojka, imenom Angjelia. Mladići su ih primili u svoj dom, a obojici se Angjelia svidjela. Milovan nije Nikoli skrivao naklonost prema djevojci: „...užegla je ona sada jarni plam u mojoj grudi, i doista ću ja još u ovome izgorieti ako ona dugo u našoj kolibi ostane.“¹⁶⁰ Ne sluteći da se i Nikoli svidjela, pokazao je spremnost da njemu ustupi djevojku, jer ipak mu je na prvome mjestu prijateljska ljubav:

Vidiš Niko! da bi me baš ova dievojka i ljubila, i ja nju još tako žestoko, i da bi ja čitavu čestitost moga života u njoj nalazio, duše mi! ja bi odmah odstupio, da bi znao, da bi ju i ti ljubio. O! moja ljubav za tebe je prevažnia nego ikakva ina na svijetu. Kaplju po kaplju kèrvi pustio bi ja za tebe iz moga sèrca teći, i nebi osietio da me boli.

Nikolu te riječi nisu dotaknule i u sebi je kovao zlokobni plan kako bi osvojio Angjeliju prije njega. Jednom je prilikom Milovan otišao ploviti, a Nikola je susreo Angjeliju i izjavio joj ljubav. Zanimljivo je kako se u tom očitovanju ljubavi autorica posegnula za tradicionalnim repertoarom ljubavnoga diskursa. Utjecaj petrarkizma uočava se u primjeru: „...ali od kako me striela iz tvoga oka zgodi, ostavi me mir i blaženstvo.“¹⁶¹ “Kupidova strelica najstariji je simbol ljubavi kao proizvoljne i neobjašnjive emocije.“¹⁶² Također je zamjetan i koncept tzv. srednjovjekovne semantike dvorske ljubavi u kojoj se implicira ideja ljubavne službe te se ističe feudalni aspekt ljubovanja¹⁶³: „...robom si me pravila i sad se radi toga nasladiješ.“¹⁶⁴

U namjeri da prihvati njegovu prosidbu izrekao je lažne i ružne riječi o Milovanu: “Ovako te nije kadar Milovan ljubiti, i njegova lahkoumnost te neće nikada srietnu praviti; njegovo sèrce slabo osieti, i kratkotrajni je utisk kojega ono prime; kako naglo njegova strast bukne, tako isto naglo opet i utèrne.“¹⁶⁵ Nesigurna i zatečena Angjelija pristala je postati Nikolinom ženom, iako je bila zbunjena svojim proturječnim osjećajima: „Sèrce ju nukaše ljubav mu povieriti, a nieka ina vlast ju od ovoga potezaše; nije čisto ono pouzdanje bilo što

¹⁵⁹ Isto: 15.

¹⁶⁰ Isto: 20.

¹⁶¹ Isto: 32.

¹⁶² Illouz 2012: 187.

¹⁶³ Usp. Bogdan 2006: 64.

¹⁶⁴ Jarnević 2016: 33.

¹⁶⁵ Isto: 33-34.

ju je k njemu vuklo, ali se opet od njega odkinuti nemogaše.¹⁶⁶ Potom saznajemo kako je prihvaćanje bračne ponude potaknuto interesnim razlozima: „...Fidelio mi je za sada štap, nu starost me njegova plaši; tvoja mi ljubav zaštitu ponudja; utočišće, sigurnost i srieću možem se nadati...“¹⁶⁷ Iz navedenoga se citata potvrđuje teza E. Illouz o zaštitničkoj ulozi braka za žene: „...žensko neposjedovanje ekonomskih i političkih prava pratilo je (i vjerojatno kompenziralo) uvjerenje da ih u ljubavi muškarci štite...“¹⁶⁸ Primjećuje se i kako je Angjelijina nemogućnost da se suprotstavi muškarcu, njezini postupci iz kojih se razabire poslušnost i dobrota, čine bliskim liku Maksice iz *Dva pira*, odnosno liku anđela/ progonjene nevinosti, na što i aludira njezino ime.

Okrutnoj izdaji prijatelja svjedočio je Milovan te se otisnuo na pučinu, dok je u međuvremenu Nikola otišao k starcu Fideliju po blagoslov za brak, ali ga je ovaj prekorio jer je prevario prijatelja. Nikola odlazi u čamcem u potragu za Milovanom i pronalazi ga, ali Milovan ga ne želi ni pogledati te se obojica zapute prema obali. Tamo pronalaze svezanoga Fidelija, te se brzo zapute ka kolibi u kojoj ugledaju Angjeliju kako se sukobljuje s nekim strancem. Nikola udara veslom stranca i on pade mrtav. Ubrzo se odnekud pojave šestorica muškaraca i upitaju ih tko je ubojica. Milovan reče da je on, Nikola optuži sebe i tako ih sve četvero uhite i dovedu u Mletke, gdje su ih zatvorili u zasebne ćelije. Tijekom ispitivanja vijeća deseterice svaki je sebe optužio i tako htio spasiti onog drugog. Milovan je tim činom htio dokazati bezuvjetnu prijateljsku ljubav i na taj način pojačati Nikolin osjećaj krivnje zbog izdaje povjerenja:

On neka živi, pomisli; budući je on temelj moje srieće podkopao, i oskvernio najsvetie ćuvstvo priateljstva, lišio me vjere na sve plemenito i krasno, tako će lakim sèrcem moju smèrt gledati. Za mene života neima, i nitko me sirotu neljubi; a njega ću barem osviedočiti, da ga ljubim i da sam mu priatelj bio.¹⁶⁹

Tek je u tamnici Nikola postao svjestan lošega postupanja prema Milovanu i iskreno se pokajao te se smatrao nedostojnim prijateljstva: „Ja osietjam da nije moje sèrce za priateljstvo, da nije za ovakove žèrtve; svojeljublje i svojekorist lada sa mnom, i ovakove strasti za priateljska ćutjenja nisu.“¹⁷⁰ Međutim, nije bilo potrebe za ikakvom žrtvom. Jedne je noći k Milovanu u ćeliju došao čovjek koji je bio član vijeća i obećao im da će ih izbaviti iz

¹⁶⁶ Isto: 33.

¹⁶⁷ Isto: 34.

¹⁶⁸ Illouz 2012: 19.

¹⁶⁹ Jarnević 2016: 58.

¹⁷⁰ Isto: 57.

nevolje jer je rodom iz Dalmacije i dojmila ga se tužna Angelijina sudbina. Milovan je izrazio želju da ga odvedu do Trsta, gdje će se prijaviti u vojsku, no tamo je teško obolio i odlučio dalje otploviti. Ponovni susret dvojice prijatelja odvija se nakon 66 godina, na rodnome otoku Krku. Tamo dolazi Nikola sa svojim praunucima, a nedugo zatim doplovi i brod na kojemu je nepoznati čovjek – to je bio Milovan. Nikola ga upoznaje sa svojom obitelji i otkrivamo kako je živio u Americi s Angelijom koja je umrla prije 40 godina, a Milovan je plovio Sredozemnim morem. Obojici se ispunila želja te su se još jednom vidjeli, a to se ne bi dogodilo da nisu dijelili ljubav prema domovini: „Ipak tienjaše pod ovimi razvalinama potajno sakrita jedna iskrica koje svi slučajevi i neugodnosti posve uništiti nemogahu...i tieraaše ih u potajnom ufanju na obale domovine; ovdie oživi ona sada...“¹⁷¹ Jednog je dana Milovanu bilo loše, oprostio se s Nikolom i umro, a odmah potom je i Nikola umro za njim. Obojica su položena u isti grob na kojem je stajao natpis *Priatelji do groba*. Baš tim riječima i završava pripovijest te se još jednom potvrđuje osnovna etička ideja: prijateljska ljubav može nadmašiti drugu vrstu ljubavi, ali samo ako se temelji na međusobnom povjerenju, iskrenosti, nesebičnosti i dobroj namjeri. Jer savršeno prijateljstvo, kako ga tumači Aristotel, postoji samo među dobrim ljudima koji uvijek žele dobro jedan drugome.¹⁷²

4.3.2. Ljubav u pripovijetci *Povodkinje pod gradom Ozlom*

Iako pripovijetku *Povodkinje pod gradom Ozlom*, zbog kompleksnoga oblikovanja fabule i raznovrsnoga tematskoga sloja, nije lako u mnogim segmentima jednoznačno definirati, možemo nedvojbeno reći kako govori o nesretnoj, pa čak i zabranjenoj ljubavi dvoje mladih. Takva sudbina naslućuje se već na samome početku radnje kada se upoznajemo s likom djevojke Ružice koja živi s ocem Markom, u osamljenoj kolibici podno grada Ozlja. Ružica je vrlo lijepa djevojka, a njezin otac ju, zbog straha od ispunjenja zloga proroštva (o čemu doznajemo kasnije) „drži pod staklenim zvonom“ i zabranjuje joj izbivanje iz kuće, osim u ranim jutarnjim i kasnim večernjim satima, kada je mala mogućnost da nekoga susretne. Donosi se dojmljiv opis njezina izgleda:

¹⁷¹ Isto: 80.

¹⁷² Usp. Aristotel 1982: 169.

Neobična ljepota, skojom Ružica, kao bitje inoga svieta sievaše, priečila je otcu da joj nije dao s nikime obćiti. Kao vitka jela biaše ona od miloga uzrasta; iz oka sievaše modri hram nebeski, i čistoća duše i nježna stidljivost povirivaše iz ovoga sèrcala njezinoga unutèrnjeg.¹⁷³

Andeoska ljepota koja se vezuje uz Ružicu, kao i njezina stidljivost, nevinost i čistoća svrstavaju ju u već spomenuti lik devetnaestostoljetne književnosti: lik svetica/ kućnoga anđela/ progonjene nevinosti. Tome određenju zasigurno pridonosi i njezina poslušnost te podređenost ocu, čiju naredbu nije željela prekršiti, usprkos neizrecivoj želji za vanjskim svijetom. Tako je i upoznala Radovana, mladića koji ju je uspio nagovoriti da iziđe iz kolibe i preveze ga čamcem po Kupi, što je inače činio Ružičin otac koji je bio brodar. U tome trenutku između njih se javljaju romantični osjećaji, premda je Ružica bila nesigurna jer nikada tako nešto nije doživjela: „Da ga je ljubila, ili da je nieko takovo ćutjenje za njega osjetila, vidjevalo joj se i samoj, samo nije pravo znala, kako bi mu mogla ovo očitovati. Od ovakoga što negovorjaše otac nikada, a s nikim se još nije ovako razgovarala...“¹⁷⁴ Oboje su se zaljubili na prvi pogled, a Radovan je bio uporan u zavođenju. Govorio joj je kako joj pristoji neki ljepši, ženski posao, kako nije rođena za kolibu, nego neko ljepše mjesto. Ružica je na takvo udvaranje odgovarala stidljivo, obarajući pogled: „... vi se varate; gdje jednom dovoljnost cvate, ondie mu se i pristoja; i ja nescienim da bi u onih zidinah, koje eno onako ozbiljno dolie poviravaju, srietnia bila, nego što sam u kolibi moga otca.“¹⁷⁵ Ružičin postupak prema Radovanu možemo povezati s tvrdnjom Eve Illouz koja je zaključila kako „često obilježje devetnaestostoljetna udvaranja jest činjenica da su muškarci hvalili žene kojima su se udvarali dok su one često reagirale na to umanjujući vlastitu vrijednost.“¹⁷⁶ Usporedo s time nekadašnji je ritual udvaranja podrazumijevao da muškarac prvi prizna ljubav, a tek onda žena, što također odgovara slučaju iz pripovijetke.¹⁷⁷ Ne držeći se očeve zapovijedi te započevši zabranjenu romansu s Radovanom, Ružica je napravila nepremostivu pogrešku koja se na kraju pokazala kobnom. Naime njezin otac ju je zatvarao u kući nastojeći je zaštititi od posljedica koje je mogla izazvati nekadašnja pogreška njezine majke, što joj je naposljetku i objasnio, iako prekasno. Ružičina se majka bavila travarstvom i dok je vani tražila korijenje, začula je ugodno pjevanje iz Kupe i očarana njime dospjela među povodkinje, čudesna bića koja su zahtijevala od nje da im da jedno dijete. Ružičina majka nije htjela pristati, zbog čega

¹⁷³ Jarnević 2016: 134.

¹⁷⁴ Isto: 147.

¹⁷⁵ Isto: 142.

¹⁷⁶ Illouz 2013: 139.

¹⁷⁷ Usp. op.cit.: 144.

joj je svih jedanaestero djece umrlo. Tada je sklopila savez s povodkinjama: rodit će djevojčicu koja će biti obdarena neobičnom krasotom, dok će ona nakon poroda umrijeti, a jednoga dana će povodkinje djevojkina odabranika uzeti pod svoju vlast. Saznavši za ovu pogodbu, Ružica je bila neutješna: „S ocem kojega bezizrečeno ljubljaše, da se prosti; mladienca, za kojim joj sèrce sa slatkim ćutjenjem izginjaše, da već nikada ne vidi, kako bi bila ona mogla sve ovo na jedan put preboliti?“¹⁷⁸ Radovana su povodkinje povukle u vodu te je izašao buncajući. Ružica je skončala utapanjem, čemu su povodkinje kumovale, zbog čega se i Radovan, poput mnogih tragičnih likova, bacio za voljenom. Prije toga je izustio: „Kratka bijaše naše ljubavi srieca u ovome svijetu, ali tamo će za vieke trajati; indi s bogom za ovdie, dievojko! tamo ćemo se naći!“¹⁷⁹

Budući da je pogreška Ružičine majke, koju je učinila prije kćerina rođenja, već unaprijed zapisala Ružičinu budućnost, K. Kuvač-Levačić tumači ovu pripovijest kroz prizmu tzv. porodnoga pečata kao kompleksa mitskih obilježja koja tradicionalno proizlaze iz ponašanja žena u trudnoći, a ukazuju se na djetetu i određuju njegovu sudbinu.¹⁸⁰ S tim u vezi postoji niz mitskih znakova koji dovode do tragičnoga skončanja likova. To su: majčinsko nepoštivanje normi prodorom u vilinski svijet berući biljke, Ružičin dolazak na svijet kao dvanaesto, tj. izabrano dijete, njezina nadnaravna ljepota, majčina smrt pri porodu, savez s povodkinjama kao niktomorfim bićima, Radovanova smrt te naposljetku, Ružičino utapanje u rijeci.¹⁸¹ Majčinska se krivnja, osim navedenoga, može povezati i s predodžbom o demoniziranome majčinstvu pa bi se za Ružičinu majku možda mogla primijeniti i sljedeća definicija: Riječ je o liku „vještice kao moralno ambivalentne osobnosti koja je nezainteresirana za tuđe životne sudbine, ali i brižna majka koja skrbi o dobrobiti vlastite kćeri i pati zbog obiteljskoga rasapa koji su njezina djela prouzročila...“¹⁸²

Na tragu svih okolnosti u radnji očigledno je kako su ženski likovi ti koji prouzrokuju nesretan ishod zbog čega je ova pripovijetka etiketirana i kao priča o ženskoj krivici. Markovo spočitavanje supruzi da je ona kriva za smrt svoje djece, kao i njegov dominantan i kontrolirajući odnos prema Ružici odraz su patrijarhalnoga sustava te se može reći kako je

¹⁷⁸ Jarnević 2016: 163.

¹⁷⁹ Isto: 176.

¹⁸⁰ Usp. Kuvač-Levačić 2011: 19.

¹⁸¹ Isto: 26.

¹⁸² Brunčić 2018: 212.

Jarnevićeva za nesreću u priči htjela optužiti patrijarhat.¹⁸³ Iz toga se razloga *Povodkinje pod gradom Ozlom* mogu protumačiti i u ključu priče o ženskoj optužbi, „posebice ako na umu imamo i druge tekstove D. Jarnević zaokupljene statusom i pravima žena.“¹⁸⁴

¹⁸³ Usp. Cocha 2018: 152.

¹⁸⁴ Isto: 152.

5. Domoljublje u proznim djelima Dragojle Jarnević

Tematizacijom domovine, iako svojevrsnom književnom konstantom, pogotovo u razdoblju romanizma, najviše su bili preokupirani pisci onih naroda koji još uvijek nisu imali svoju nacionalnu državu.¹⁸⁵ Iz toga je razloga isticanje i poticanje domoljublja nesumnjivo postalo dominantnom zadaćom hrvatskih preporoditelja koji su u svoje tekstove pokušavali inkorporirati svoje patriotske stavove i težnje. U tome je, dakako, sudjelovala i Dragojla Jarnević te će se u daljnjemu nastavku rada analizirati domoljubni tematski kompleks u njezinim djelima. S tim u vezi značajno je uočiti kako autorica pristupa samome hrvatstvu, odnosno kakvim se očituje njezin odnos prema hrvatskome narodu uopće te kojim se strategijama poslužila u afirmiranju ilirske ideologije. U sklopu toga važno je uvidjeti i narav oblikovanja odnosa spram nehrvatskih, drugih naroda, što će se u prvim dvama tekstovima (*Dnevnik*, *Dva pira*) obraditi u zasebnome dijelu.

5.1. *Dnevnik*

Kao i u prethodnome poglavlju, najprije će biti riječi o tekstu *Dnevnika*, točnije o odabranim dnevničkim ulomcima (1839., 1848., 1852., 1869.). Saznat ćemo kako je Dragojla tijekom spomenutih godina percipirala vlastitu domovinu i narod te o kojim je političkim događajima izvještavala (odnos prema hrvatstvu). Osim navedenoga, drugi dio je posvećen uvidu u dijarističin odnosu prema sudionicima različitih nacionalnosti (odnos prema tuđemu).

5.1.1. Odnos prema hrvatstvu

Već je u uvodnome poglavlju o Dragojli Jarnević spomenuto kako je njezin put prema nacionalnome osvješćivanju započeo 1839. godine. Tada 27-godišnja žena, iscrpljena i nezadovoljna obiteljskim odnosima i vlastitim životom, poželjela je otići u inozemstvo, izjavivši kako joj je njezin dom postao tijesan. Od njega se oprašta riječima: „Zato sbogom moja domovina liepa ti cvala sreća a meni živila u srdcu tvoja uspomena kao moje matere i

¹⁸⁵ Usp. Bobinac 2012: 278.

sestre.“¹⁸⁶ Zanimljivo je kako u navedenom primjeru Jarnevićeva politički prostor domovine veže uz pojmove majke i sestre, koristeći se pritom postupcima maternalizacije i posestrivanja (sororizacije) kao dominantnim strategijama feminizacije političkoga tijela domovine u preporodnoj književnosti.¹⁸⁷

Dolazak Jarnevićeve u Graz i prvi susret s tuđinom praćen je pomalo nacionalističkim nabojem. Nekoliko dnevničkih zapisa svjedoči o tome kako je vlastitim primjerom htjela pokazati drugima da su Hrvati čestit narod:

„Da prkositi budem čitavom svijetu, i osvjedočiti ću ga da je Jarnevićka hrvatsko dite, u kome još živi neoskvrnjen način življenja.“¹⁸⁸

„Ali ako sam ovde i tuđa, ja se lje ne dam na to ime moje kao Hrvatica smraditi.“¹⁸⁹

„Ja sam Hrvatica, a nisam došla ovamo da se dadem budi po i kakovom gospodinu uzdržavat, i rodu si mraz na obraz navlačit.“¹⁹⁰

Također doznajemo i kako Dragojla oštro brani svoje hrvatstvo, suočena s napadima koje kao Hrvatica doživljava od austrijskih žena u Grazu. Nakon optužbe kako su Hrvati glup, sirov i divlji narod, Dragojla odgovara: „Ako i sirov, ne bi to niti najprostiji Hrvat pasjoglavcu bez svakog mrzkog povoda u brk kazao, da je ljudožder; jer je bolje podučen štovati čovjeka, i stoga se ne budem nikada stidila svoga hrvatstva...“¹⁹¹

Ovakvo suprotstavljanje predrasudama stranaca o Hrvatima, premda karakteristično za Jarnevićevu, bilo je općeprihvaćeno u njezinoj fazi prihvaćanja ilirskoga pokreta,¹⁹² čije ishodište je bio upravo boravak u Grazu. Tamo je prilikom jedne šetnje na brdo Sclossberg, na zidinama kule ugledala stihove na hrvatskome jezikom: „Zdrav mi svaki bratac bio,/ Koj je godir roda moga,/ Kom je jezik ovaj mio,/ Koj me j' u njem razumio/ – Sva mu sreća došla od Boga!.“¹⁹³ Oduševljena Dragojla napisala je: „Ilirkinja 'e ovdi jedna,/ Koja jezik ovaj razmi,/ Premda ona tebe ne zna,/ Vendar joj je kruto drago,/ Da je našla ovdi reči,/ Koim sèrce svoje lèči.“¹⁹⁴ Tada nije ni znala da je odgovorila na riječi Ivana Trnskoga, pjesnika koji će za nju

¹⁸⁶ Jarnević 2003: 39.

¹⁸⁷ Usp. Brunčić 2018: 49.

¹⁸⁸ Jarnević 2003: 41.

¹⁸⁹ Isto: 45.

¹⁹⁰ Isto: 47.

¹⁹¹ Isto: 59.

¹⁹² Usp. Novak 2012: 297.

¹⁹³ Dvoržak 1958: 8.

¹⁹⁴ Isto: 8.

postati životna prekretnica, kako na intimnome polju, o čemu je bilo riječi, tako i na političkome te književnome polju. To je čovjek koji je u Dragojli pobudio zanesenost ilirskom idejom te je ponukao da se pridruži hrvatskome narodnom preporodu. O njemu i Šplajtu iznosi sljedeće: „Svojim vatrenim domoljubjem bi mogli mrtva uzkrisiti; i mene su tako zanieli svojim govorom o domoljubju da se ćutim preporodjena. Ni Vranić niti Neralić niesu me tako zanieli, govoreć o domoljubju kao ova dva.“¹⁹⁵ Tako je u Grazu odjednom počela snažno zagovarati hrvatsko domoljublje te je promijenila i ime, postavši od Karoline Dragojлом.

Trnski joj nabavlja knjige, pomaže u učenju hrvatskoga jezika te potiče na pisanje: „Trnski mi donese omašan rječnik dalmatinsko-niemačko-talianski iz ovoga budem od sada učila ilirski. Stadoše me nagovarati neka napišem kakvu hrvatsku pjesmicu. Ja da pjevam! Po hrvatski? Ha, ha, ha, ha!“¹⁹⁶ Iako vrlo zainteresirana za hrvatski jezik, nailazila je brojne teškoće u njegovu savladavanju i toga je bila svjesna: „Rada govorim ilirski, ako mi to ide nekako i teško.“¹⁹⁷ Međutim, nije odustajala i počela je pisati prve stihove na materinskome jeziku. Trnski ju je „retorikom *faličke kritike* 's u uzhitjenjem' preporučio uredništvu kao *lijepu dušu, lijepi spol i nježnu žensku ruku*, a njezinu pjesmu kao – *niježan prvijenac i milu pjesmicu*.“¹⁹⁸ Zahvaljujući angažmanu Trnskog, pridružila se kolu hrvatskih preporodnih pisaca kod kojih je pisanje bio vid političkoga angažmana, odnosno nacionalnoga osvješćivanja naroda. Ipak, „dvadesetak godina poslije, kao već afirmirana hrvatska spisateljica, ironizirat će pisanje iz pukog rodoljublja,“¹⁹⁹ naglašavajući pritom važnost materijalne dobiti koju bi svaki pisac trebao steći, a koja je u Hrvatskoj, prema njezinu mišljenju, mizerna.

A Dragojline kritike društvenih i gospodarskih prilika u zemlji bile su, doista, stalno mjesto u *Dnevniku*. One su uglavnom bile posljedicom usporedbe s drugim gradovima i zemljama te spoznaje kako se Hrvatska naspram njih čini nerazvijenom. „Mladenački boravak u tuđini“, kako je primijetila i D. Detoni-Dujmić, „preporodio je njenu osjećajnost, izoštrio je kritičnost prema drugosti, a posebno prema istosti.“²⁰⁰

¹⁹⁵ Janević 2003:52.

¹⁹⁶ Isto: 52.

¹⁹⁷ Isto.

¹⁹⁸ *Danica ilirska* 1839, br. 31: 122, prema: Cocha 2015: 341.

¹⁹⁹ Nemeć 2006: 253.

²⁰⁰ Detoni-Dujmić 2013: 22.

Ugledavši u Austriji skupinu gluhonijeme djece i njihova učitelja, napisala je: „Oh, pomislih, kako je Hrvatska u nazadku, mnogi Hrvat nepoznade niti imenom ovaki zavod za takove nesretnjake.“²⁰¹ Također, nakon valjane provjere putnika prije ulaska u Graz, osvrnula se na hrvatsku neorganiziranost: „Toga nema u Hrvatskoj; onamo dođu i prođu svake vrste ljudi neupitani otkuda i kamo.“²⁰² Isto tako prilikom posjeta gradačkoj galeriji tužno je konstatirala nazadnost: „Zašto je Hrvatska tako u nazadku, tako uboga, neznatna!“²⁰³

Osobito su zastupljene negativne refleksije o Hrvatima i njihovim manama. U vezi s tim, Dragojla ističe sklonost svojih sugrađana cjenkanju: „...a gde bi ja u Karlovcu, među onimi cincari došla do takovih knjiga.“²⁰⁴ Posebno osuđuje pohlepu, korumpiranost i nemoral svoga naroda: „Ako i gde, a to ima u Hrvatah najviše kukavica, podkupljivih biednih bezznačajnih huljah, koj za novac vragu dušu prodavaju.“²⁰⁵ Slično govori i o hrvatskim graničarima koji su osobito na meti kritiziranja, čime se jasno uočava otvoren animozitet spram njih. Spominje kako su graničari nakon boja s Mađarima kući donijeli ratni plijen i komentira: „Ne znam da li je i koji narod tako plienjenu nagnut kao što su Hèrvati“²⁰⁶ Ličane opisuje sljedećim citatom: „Divlja je ovo momčad i bez svake ćudorednosti; za njima dodju već iz miestah kuda prolaziše ogromne tužbe; tu otieraše čitava stada ovcah, ondie osvojiše junca, kravu, oskvierniše dievojke – razkopaše čitava stada te popališe...“²⁰⁷

Dragojline bilješke bile su vrlo detaljne i iscrpne. Trudila se dati i točne brojčane podatke, pa tako primjerice čitamo: „Jutros odoše Ličani, njih 6000 iz Karlovca. Jučer ode pako Otočanah sve toliko. Ukupno ove nedielje do 21.000 momakah kroz Karlo.“²⁰⁸ Zaokupljenost domoljubljem i sveopćim stanjem u Hrvatskoj podrazumijevala je i Dragojlino učestalo izvještavanje o političkim događajima. Praćenje i komentiranje situacije pritom nije ograničeno samo na hrvatski prostor, već podrazumijeva i osvrt na velike europske i svjetske događaje te njihov odjek u Hrvatskoj.²⁰⁹ Shodno tome 1848. godine podrobno komentira revolucionarna previranja koja su obilježila više europskih zemalja, uključujući i Habsburšku

²⁰¹ Jarnević 2003: 42.

²⁰² Isto: 43.

²⁰³ Isto: 48.

²⁰⁴ Isto: 52.

²⁰⁵ Isto: 183.

²⁰⁶ Isto: 113.

²⁰⁷ Isto: 112.

²⁰⁸ Isto: 112.

²⁰⁹ Usp. Nemeč 2006:250.

Monarhiju. U ožujku iste godine piše: „Politički je život sada po čitavom svijetu nastao od kojega se posljedice i kod nas javljaju... Nemiri 13tog t.m. u Beču se sbivši uznemire i ovdie čitavu varoš i sve za slobodom diše.“²¹⁰ Nekoliko dana kasnije javlja: „Danas odoše sa jučer odišlimi do 40 deputircov u Beć da izposluju koje šta pridnaležeće Horvatskoj. Krasno biaše vidieti cĕrvene kape i surke (narodna odieća) u kojim se osobito odlikovaše.“²¹¹ Od ostalih događaja 1848. godine izvještava i o doćeku bana Jelačića u Karlovcu te o formiranju vojnih formacija koje u rujnu odlaze na Dravu. Pišući o revolucionarnim zbivanjima, Dragojla se povremeno osvrće na tradicionalnu poziciju muškarca i žene glede dužnosti prema domovini. U tome smislu u velikome domoljubnom žaru žali što ona kao žena ne može biti na frontu jer smatra da bi tako više pridonijela borbi za hrvatske nacionalne interese. Takvo je mišljenje opetovano u *Dnevniku*: „Uzburkana vremena koja sada vladaju čine me sažalovati što nisam muž, ili bar postojaniega zdravja, gdje bi mogla u pĕrkos mome ženskom spolu u red boriteljah za dom i narodnost se staviti.“

Zaključno se može reći kako se Dragojlin odnos prema hrvatstvu zasnivao na izraženim domoljubnim osjećajima. Iako se može opaziti kako je sveopći patriotski naboj preporodnoga doba rezultirao pojavom ponekih hiperboliziranih dnevničkih izjava, nije ju zaslijepio u tolikoj mjeri da nije mogla jasno procijeniti društvene (ne)prilike u zemlji i dati koliko-toliko realnu sliku svojih sunarodnjaka, prikazavši ih i u dobrome i u lošem svjetlu.

4.1.2. Odnos prema tuđemu

Zbog Dragojlina naglašenoga domoljubnog djelovanja svakako je zanimljivo vidjeti kako je doživljavala ljude drugih nacionalnosti te kako se odnosila prema njima. Iz odabranih dijelova najbolje se razabiru autoričini stavovi o Austrijancima, s kojima je došla u doticaj u Grazu, ali i o Srbima, s kojima je dijelila suživot u Karlovcu.

Sam Graz ugodno ju je iznenadio te je njegovim obilaskom spoznala koliko je napredniji i uređeniji nego Karlovac, što je ujedno bio jedini pozitivan dojam o grad. O stanovnicima je kazala: „Mili bože, kolika to vreva sveta! Hiljade ljudih se tuj prolazi, ali mi se za čudo uzimlje koliko imade ovde škiljavih i dosta ružnih djevojaka od boljih kuća. Pa i

²¹⁰ Jarnević 2003: 93.

²¹¹ Isto: 93.

ponašanje im je dosta nečedno.²¹² Dragojla u *Dnevniku* neprekidno izražava nezadovoljstvo nemoralnošću ženske populacije, osvjedočena time tijekom boravka kod dviju modistica: „Bože mili, mišljah, kako je to sve izkvareno, sve bježi samo za nasladom tiela, pa im još to nije dosta, već gledaju da i nedužne k sebi u kal povuku.“²¹³ Kritizirajući besramnost, razuzdanost i nečednost Graz naziva „nećudorednim gnjezdom“ te Sodomom i Gomorom. Za razliku od takvoga, izrazito negativnoga profiliranja Austrijanaca, tijekom jedne svade s Austrijankama hvali austrijskoga cara Josipa II.:

Šta je njihova plemenština, njihovi diplomati kada nenadješ u njima nijedne plemenite misli srce im neuzkuca za nikakav plemeniti čin. Car Josip drugi je jedini među nebrotjenim svojimi plemenitaši pojmiio plemenitost pravu i po ovoj nagradjivao svakoga.²¹⁴

Nadalje 1852. godine Dragojla nam kazuje o dočeku cara Franje Josipa I. u Karlovac. Pritom govori o naredbi poglavarstva da prije Careva dolaska izvjesi bijelo-crvene ili žuto-crne barjake. Potonji barjak Dragojla nije htjela izvjesiti, nalazeći opravdanje: „Ja nisam proti vladi, ali cernožuta boja mi merzi i mislim da bi proti sama sebi zagrešila, kada bi ovi barjak izvisila; ove boje nešto podlo izrazivaju, a ja nisam u nijednom smislu podle naravi...“²¹⁵ Carev dolazak privukao je velik broj ljudi i bilo je svečano. Budući da je bilo vrijeme Bachova apsolutizma koji je ograničio hrvatsku samostalnost, Dragojla je ustanovila kako su Hrvati slijepo vjerni Austrijancima te je zamijetila carevu neiskvarenost i dobrodušnost: „...a u cerkvi orosiše suze njegovi obraz, dovoljni dokaz, da još nije stran sviuh dvorskih diplomaciah serce mu izkvareno, i da uvidja, kako zlo vlada radi, ugnjetavati narod, koi mu je do zadnje kaplje veran.“²¹⁶

Što se pak tiče Dragojlina odnosa prema Srbima, valja reći kako ni prema njima nije bila blagonaklona niti ih je štedjela osuda. Uglavnom ih je nazivala Vlasima, a Kristian Novak upozorava kako je nedosljedno rabila pojmove „Vlah“ i „Srbin“ te ih je ponegdje rabila kao istoznačnice.²¹⁷ Ljuteći se zbog nekih njihovih postupaka, dodjeljivala im je uvredljive epitete poput „vlaške nabiguzice“, „mèrcine vlaške“, „kradljivice vlaške.“ O prijedlogu da se plaća pravoslavni pop i da mu se dodijeli stan, iskazuje: „Ja štujem svaki zakon, a i štujem čovjeka u čovjeku, i prava njegova...no preuzetnost ovieh pravoslavnih je

²¹² Isto: 44.

²¹³ Isto: 50.

²¹⁴ Isto: 59.

²¹⁵ Isto: 168.

²¹⁶ Isto: 170.

²¹⁷ Usp. Novak 2012: 297.

odviše velika nego da ih čovjek isto radi ove ne bi mèrzió²¹⁸ Mane koje Jarnevićeva pripisuje Srbima su primitivnost, niži stupanj obrazovanja, sklonost krađi, neiskrenost, prijetvnost, bezdušnost i okrutnost. O prijetvnosti Srba piše vrlo šokantno: „... a dobro nam je svima poznato, da su pretvorljivi svi Vlasi i da, da ih je veći, ili bar primjerno jednaki broj u Karlovcu, našeg zakona stanovnike bi već bili poklali i poubijali.“²¹⁹ Usto govori o slučaju kad su Srbi sami potpalili nekoliko svojih kuća, optuživši za taj čin Mađare. Isto tako ironično komentira Srpkinje na dočeku bana Jelačića, rugajući se njihovoj srpskoj odjeći i lošem izgovoru njemačkoga jezika: „Serbianke predstavljajuć, samo maškaradu prave i paškvil na svoju oděću, gdje niemački bērbraju, poprimihu se koncem narodna jezika.“²²⁰

Pozitivan ili barem neutralan odnos prema pripadnicima drugih nacionalnosti nazire se u ponekim primjerima uz *Dnevnik*. Tako je jednom prilikom Dragojla obranila Židova Rozauera od napada sugrađanina, istaknuvši kako nijednom riječju nije nikoga uvrijedio, niti na osobnoj, niti na nacionalnoj osnovi.

Mađare spominje na više mjesta, iznoseći informacije o političkome stanju. Govori o nezadovoljstvu seljaka koji moraju plaćati danak koji im je nametnuo mađarski sabor, o dobrovoljnome skupljanju novaca za uzdržavanje vojske protiv Mađara, o prolasku vojnika kroz Karlovac na Dravu i dr. Međutim, izostaje naglašen protumađarski stav koji je možda vidljiviji u ostatku *Dnevnik*a, kao i u fikcionalnim djelima, poput romana *Dva pira* o čemu će biti riječi u nastavku.

5.2. *Dva pira*

Roman *Dva pira* odlikuje se izrazitom prožetošću domoljubnim osjećajima. „Čitav tematski kompleks, zapravo je, direktno ili indirektno, u funkciji unaprijed postavljenog didaktičkog cilja: afirmacije nacionalne ideje.“²²¹ Stoga ćemo pokušati ustanoviti kojim se mehanizmima Jarnevićeva poslužila u ostvarenju toga cilja. Poput prethodne analize, prvo ćemo sagledati na koje je načine u djelu oblikovana nacionalna ideologija (odnos prema

²¹⁸ Jarnević 2003: 116.

²¹⁹ Isto: 123.

²²⁰ Isto: 110.

²²¹ Nemeć 1995: 73.

hrvatstvu), te zatim, nasuprot tome, kako je predstavljena slika o mađarstvu kao protuteži hrvatstva (odnos prema tuđemu).

5.2.1. Odnos prema hrvatstvu

Kako bi se u cijelosti razumio proces reprezentacije hrvatskoga identiteta u romanu, valja podsjetiti na vremenski okvir radnje koji obuhvaća period od dvadesetak godina oko 1848, pri čemu dva pira iz naslova predstavljaju „simboličke međe razdoblja od dvadeset godina.“²²² Dakle, događaji u romanu odvijaju se tijekom hrvatskoga narodnog preporoda te nakon njegova završetka. U tome smislu uvelike su odraz specifičnih političkih prilika, dok su akteri ključni nositelji temeljnih preporodnih „idejnih tekovina“²²³ i kao takvi podliježu određenoj tipizaciji, karakterističnoj za romantičarsku književnost.

Prije svega važno je reći kako su svi likovi hrvatskih domoljuba predstavljeni u pozitivnome svjetlu te su, prema načelu crno-bijele karakterizacije, oličenja kreposti. U tome prednjači seljačka obitelj Bogatović, čijim je članovima otac Pero od rođenja usađivao ljubav prema domovini: „...neumorno je nastojao oko toga, da joj u svom krugu unapredi boljitak pa je i svojoj djeci kazivao, da jim ima prva ljubav biti Bog a za njom odmah domovina.“²²⁴ Mnogi su primjeri u kojima se vjera i domoljublje nastoje prikazati kao nedjeljiva cjelina, naglašavajući tako kršćanski ideologem kao sastavnicu hrvatstva: „... domovinu neljubiti zabluda je i grijeh. Kome nije sveta ljubav domovine, nije mu sveta ni vjera Isusova.“²²⁵

Patriotizam usto podrazumijeva i jednu od tri glavnih krjeposti: „Ljubav jedne slavne domovine, ljubav jednoga silnoga naroda i jednoga divnoga jezika neka nas spaja i ljubav između svih plemenah naroda našega...“²²⁶ Potonja tvrdnja odnosi se na ilirsku ideju o zajedništvu svih Slavena te se u djelu spominje uvriježena misao o njihovome slavnom podrijetlu: „Slavjanski narod je od vjekovah slavan, pa se možeš punim pravom ponositi, što

²²² Lukšić 2015: 126

²²³ Nemeč 1995: 73.

²²⁴ Jarnević 2015: 18.

²²⁵ Isto: 36.

²²⁶ Isto: 58.

si diete toga naroda: neimaš li narodnoga ponosa, tad ne znaš što je poštena ćut u grudih, i vaj tebi, kad se povedeš sa nevjerom.“²²⁷

Autorica ljubav prema domovini izdiže nad ostalima te kroz lik Blaženke progovara: „Ali sestrice, još imam jednu ljubav: svetiju, uzvišeniju, i to je – ljubav domovine.“²²⁸ Nadalje, uočava se neophodnost obrazovanja u promicanju domoljublja: „Da, u našega prostog seljana ima zdrava razuma, pa kad se umno izobrazu, imati će domovina u njih obilnu potporu, jer samo izobražen muž umije cijeniti važnost domoljublja, s kojim se daje sve učiniti.“²²⁹

Za domoljubni su diskurs između ostaloga značajne i figure muških likova. Jurica Kukavčić i Ivan Bogatović utjelovljuju tipične nacionalne junake koji iskazuju ljubav prema domovini odlazeći u rat. Radi se naime o vojnoj intervenciji koju je ban Jelačić pokrenuo u rujnu 1848. godine, a koja se opisuje u romanu. Njezin je povod bio nepriznavanje ravnopravnosti ugarskih naroda, uključujući i hrvatski, te narušavanje cjelovitosti Monarhije.²³⁰ Jurici i Ivanu kao dobrovoljcima narodne vojske pridano je niz poželjnih civilnih i ratničkih osobina, koje se javljaju u sklopu tipičnih predodžbi o borbeno-zaštitničkoj muškosti u romantičarskim tekstovima.²³¹ Tako primjerice satnik hvali Ivanovu hrabrost, spretnost, požrtvovnost i ratničko prijateljstvo: „Bogatović je vratolomno odvažan, što je posvjedočio, kad si je ranjenoga svaka iz rukuh dušmanskih izbavio. Da se samo četvrti dio narodne vojske za njim povede, puna šaka brade!“²³² U okviru herojsko-ratničkoga okvira muškosti javlja se i herojsko-mučenička paradigma prema kojoj se promovira ideja dobrovoljnoga žrtvovanja za domovinu.²³³ Čuvši glasine da joj je suprug Jurica nastradao u boju, Jelena reče: „Netrebam utjehe otče, utjeha je meni najljepša, da je pao za domovinu, koju je ljubio i za nju na svaku žrtvu spreman bio.“²³⁴ Sličan je i primjer oca Petra u kojemu se domovina uspoređuje s majkom, pri čemu se koristi strategija maternalizacije: „Doživio sam riedku sreću u životu, a to je blagoslov božji u sinovih, od kojih četiri uzmogoh domovini

²²⁷ Isto: 20.

²²⁸ Isto: 72.

²²⁹ Isto: 25.

²³⁰ Usp. Markus 1997: 57.

²³¹ Usp. Brunčić 2018: 72.

²³² Jarnević 2015: 77.

²³³ Usp. Brunčić 2018: 87.

²³⁴ Jarnević 2015: 75.

pokloniti, miloj majci, da se za nju bore u dobri čas.“²³⁵ Iz spomenutoga se nazire shvaćanje djece kao nacionalnoga blaga, čime se ističe velika važnost povećavanja stanovništva nacionalne zajednice za nacionalni interes.²³⁶

Sukladno tome značajna je uloga dodijeljena i ženama kao biološkim reproduktorima pripadnika etničke zajednice.²³⁷ Tihana Klepač govori o tzv. „eugenističkome diskursu“ koji prožima roman, a kojim se potiče sklapanje bračnih veza između partnera iste nacionalnosti ili političkoga opredjeljenja.²³⁸ U preporodnoj je književnosti bila uobičajena praksa uzimanja žene hrvatskoga roda za bračnu družicu. Iz toga je razloga združivanje Ivana Bogatovića i Maksice Nepravdić unaprijed onemogućeno, dok se brak između domoljuba Jurice i Jelene nameće kao uzor.

Promiče se i stav kako su žene bitne za „društvenu i kulturnu obnovu naroda: one moraju nacionalno osvješćivanje ugraditi u odgoj svoje djece.“²³⁹ Tome Jurica podučava Jelenu:

Kad žena skromno posluje u domaćem krugu, umno i čedno odhranjuje kćeri, a sinove potiče na hrabrost, sve pako uči ljubiti svoj dom, uči kako se ima svako napose smatrati za udo cieloga naroda, niti se otimati rodu, od kojega proizlazi.²⁴⁰

Iako se u djelu opetuje uvjerenje kako žene mogu koristiti domovini samo kod kuće, usađujući domoljublje i bivajući podrška muškarcima koji odlaze u rat, primjeri pokazuju kako Blaženka i Jelena bivaju aktivnim sudionicama u političkim borbama.²⁴¹ Blaženka se često suprotstavlja ocu mađaronu, braneći svoje iznenada probuđeno domoljublje, pokušavajući i njega nagnati na promjenu političke orijentacije: „Kad plemenito ovo čuvstvo može na toliko uzneti koje biće, nije za stalno ljubav prema domovini puka šimera, kako ju nazivate, već dolazi od istoga g. Boga, koj nam ova čuvstva usadi u srdce...“²⁴² Jelena se pak iskazuje mirotvorkom 1848., nakon pada feudalizma, odvrativši seljake od osvete feudalcima, što je utjecalo na tijek političkih događaja u selu.²⁴³

²³⁵ Isto: 75.

²³⁶ Usp. Klepač 2011: 145.

²³⁷ Isto: 145.

²³⁸ Isto: 146.

²³⁹ Nemeč 2008: 238.

²⁴⁰ Jarnević 2015: 20.

²⁴¹ Usp. Klepač 2011: 153.

²⁴² Jarnević 2015: 32.

²⁴³ Klepač 2011: 153.

5.2.2. Odnos prema tuđemu

Proces izgradnje nacionalne ideologije u romanu nije samo pod utjecajem djelovanja likova hrvatskih nacionalista, već izvire i iz odnosa prema opozicionoj ideološkoj struji. Radi se o tzv. mađaronima, koje Tomislav Markus definira kao manjinsku grupaciju, četrdesetih godina u hrvatskoj politici okupljenu „u Horvatsko-vugerskoj stranci, koja se zalagala za čvršće povezivanje Hrvatske s Mađarskom.“²⁴⁴

Zdušni zagovaratelji promađarske politike, o čemu je već bilo spomena, su Nehajković i Nepravdić. Njihova imena sasvim odražavaju njihove etičke osobine te su izrazito negativno profilirani. Obojica su zli, prijetvorni, pohlepni, potkupljivi, osvetoljubivi, grubi i ne haju za svoju djecu. U uvodnome dijelu u kojemu upoznajemo lik Nehajkovića saznajemo kako ga za domovinu uopće nije bilo briga te je, radi materijalne koristi, u prošlosti bio pristao uz Francuze. O njegovoj je naravi zapisano: „Beznačajnost i nedosljednost njegova postade pričom u susjedah mu, te koj je kadgod hotio opisati promjenjljiva i svom rodu nevjerna čovjeka, rekao je obično: Ma upravo drugi Nehajković!“²⁴⁵ Nehajković je bio feudalac koji je svojim kmetovima Bogatovićima dao otkup slobode u zamjenu za veliku svotu novaca, zbog čega je još više omrazio ljudima. Budući da se približio rok završetka slobode, koja je trebala potrajati 35 godina, ponudio je Peri Bogatoviću da i on, kao njegov otac nekada, otkupi slobodu, čime je njegov ucjenjivački karakter ponovno došao do izražaja.

Hladnoga očinskog odnosa prema kćeri Blaženki dotaknuli smo se u prijašnjemu poglavlju. Ne vodeći računa o sreći vlastitoga djeteta, htio je Blaženki nametnuti pristalicu Mađara za muža. Blaženka je odlučno zastupala svoje domoljubne stavove i nije htjela ispuniti njegove zahtjeve, već ga je pokušavala pridobiti u kolo domoljuba. No, Nehajković je bio tvrdoglave i nepopustljive naravi. Svoje priklanjanje Mađarima opravdava višestoljetnom povezanošću dvaju naroda te izražava želju za održavanjem društvenoga *status quo*:

Hrvatska je već od vjekovah najužje svezana s Magjarskom i izobila imaše svega; pa zašto da idemo razdikati sveze, koje su bile svete našim djedom i šukundjedom. Nam je nastojati, da si uzdržimo častnike po županijah, koji su za sjedinjenje s Ugarskom a da one odstranimo, koji su za odciepljenje; sve novotarenje da ugnjetemo a stare zakone da uzdržimo.²⁴⁶

²⁴⁴ Markus 1997: 42.

²⁴⁵ Jarnević 2015: 27./28.

²⁴⁶ Isto.

Tom retorikom Nehajković ulaže napore kako bi svećenik Mirko Bogatović stupio u promađarsku stranku, čime bi mu bilo omogućeno upravljanje seoskom župom, što on odlučno odbija. Pod krinkom tobožnjega domoljublja, Nehajković ga uvjerava kako i on želi poboljšati materijalni napredak i blagostanje domovine, samo drugim sredstvima. Protivi se i izobrazbi seljaka jer bi mogli pružiti veći otpor i neposlušnost vlastima. Iz perspektive feudalca zamjećuje se nebriga za niže društvene slojeve: „Boga vam prodjite se napredka; kakav napredak? ostavite seljanu toliko, da se može odjeti, nasititi i napiti; a šta će mu više? Ako ima prosti puk hrane da se najede, dosta mu je.“²⁴⁷ Iz opisa socijalnih odnosa evidentno je i to da je Jarnevićkina „ideološka pozicija dosljedno ... antiaristokratska“.²⁴⁸ I u tome romanu kao i u svojem dnevniku afirmirala je „ideje jednakosti, slobode i demokracije.“²⁴⁹

5.3. Domorodne poviesti

Ljubav prema domovini u *Domorodnim poviestima* najviše je došla do izražaja u pripovijesti čiji naslov već odaje njezin patriotski karakter – *Žertve iz ljubavi i viernosti za domovinu*. Smještena u drugu polovicu 17. stoljeća, tematizira zarobljeništvo jedne senjske obitelji od strane najpoznatijega nacionalnog neprijatelja iz prošlosti, Turaka. Pišući s određene vremenske distance, zanimljivo je utvrditi na koji je način Jarnević konstruirala hrvatski identitet, ali i kako je predočila sliku drugoga, tj. Osmanlija.

5.3.1. Domoljublje u pripovijetci *Žertve iz ljubavi i viernosti za domovinu*

Već iz samoga početka pripovijetke dokučuje se osnovna diskurzivna strategija nacionalne identifikacije prema kojoj žena biva nacionalnom heroinom, spremnoj nadići dužnost supruge i majke kako bi se žrtvovala za domovinu:

²⁴⁷ Isto.

²⁴⁸ Nemeč 1995: 722.

²⁴⁹ Isto.

...neka se u ovom osviedoči, da ima Horvatska u broju svojih junakah takodjer i ženah, koje radosno za domovinu umirahu, gdje im njezina korist ovako činiti zapoviedaše, i s blagim ćutjenjem svoje najmilie na žertvenik domoljubivosti polagaše.²⁵⁰

Ovim se citatom uvodi u priću o hrvatskoj junakinji Zorki koja je zajedno sa suprugom Lovrom i dvogodišnjim sinom Svetozarom dospjela u ropstvo, nakon što su ih Turci, pred kojima su bježali planinom, uhvatili i odveli u svoj tabor. Tada poćinje snažna borba za život i otpor prema turskim ucjenama i torturi koja je uslijedila nakon što su odbili udovoljiti njihovim zahtjevima. Naime paša im je postavio ultimatum. Budući da kao domoroci poznaju senjski kraj, htio je da pomognu turskoj vojski u zauzimanju hrvatskih pokrajina, a zauzvrat bi bili obilato nagrađeni. U suprotnom bi, naravno, bili podvrgnuti teškome mućenju i bolnoj smrti. Lovro je najprije pokazao odlučnost u namjeri da izabere smrt: „Moj ćako me naući ljubiti domovinu, i kada bi bilo za njezinu korist, i isti život joj žertvovati, a neveljaše mi nikada da idjem, pa da ju izdaj i dušmana joj u sćerce vodi.“²⁵¹ Ipak, nije mu bilo svejedno kad se sjetio supruge i sina: „Radosno, bez ikakve muke osietjati, bi on umirao, da mu nije bilo diete i supругa za mućiti odlučeno...“²⁵² Lovro je na taj naćin prikazan kao tradicionalan muškarac ćija se uloga prije svega ogleđa u zaštititi žene i djece.

S druge strane, Zorka ne pokazuje ni traćak dvojbe. Kad joj je paša rekao neka nagovori supругa da prihvati njegovu ponudu, ona odgovara: „...zar nije njegova domovina i moja; neteće li i u meni horvatska kćerv, kao što i u njegovih žilah? pa bi ti tada od mene zahtievao da učinim ćemu se on punim pravom odriće; zaista pašo! i u meni se varaš?“²⁵³ Nepokolebljivu odluku da žrtvuje svoj, mužev i djetetov život, opravdava sljedećim rijećima: „Za tri života nesme tisuće od naše bratje pasti, i samo da nas izbavimo, dušmanu pokazati kako bi mogao lasnije domovinu harati.“²⁵⁴ Svojim hrabrim ćinom žrtvovanja Zorka se iskazala borcem za domovinu i tako preuzela dužnost koja je inaće dodjeljivana muškarcima. Zato možemo reći kako je ona utjelovljenje ženskih herojskog vojnićko-ratnićkih likova koji su zastupljeni u nacionalnim pripovijestima.²⁵⁵ To su „nacionalne junakinje koje podrivaju rodno binarne predodžbe, objedinjujući u sebi ženstvena obilježja krhkosti i slabosti te muževne kvalitete poput vojnićke vještine i borbenosti.“²⁵⁶ Isto tako mogli bismo ju svrstati u

²⁵⁰ Jarnević 2016: 88.

²⁵¹ Isto: 104.

²⁵² Isto: 109.

²⁵³ Isto: 105.

²⁵⁴ Isto: 112.

²⁵⁵ Usp. Brunćić 2018: 92.

²⁵⁶ Op.cit.: 92.

tip žene koja je karakteristična za cjelokupnu stariju književnost.²⁵⁷ To je tip „junačke žene, jake i uzorne figure koja se žrtvuje za neko opće dobro, za zajedničku, ugroženu, nacionalnu stvar.“²⁵⁸

Zorkin lik nameće se kao svojevrsni uzor Hrvatima koji bi uvijek trebali biti vođeni pukim domoljubljem. Njezine riječi donose predodžbu o hrvatskome narodu koji je spreman podnijeti svaku muku radi domovine: „...prijeti će te Horvati i pokazat kako umie njihova ruka zamuhavati i čorda sieći, nu nedaja se, da će u Horvata izdajice domovine naći.“²⁵⁹ Prisutan je i opis kojim se ističe kako su svi složni u obrani svojega ognjišta:

...i staro i mlado, žene i diovojke izidju pred dušmana i stane si s riekami od kèrvi branišća od strani divjakah uzdizati. Sve što mogaše oružje nositi, braniše domovinu, s nemoćna dietca i bake biahu u tvèrdjave pobrati, da ih ovako robstvu i okrutnoj smèrti ugrabe.²⁶⁰

Iste moralne vrijednosti utkane su i Petru Zrinskom, koji se u pripovijetci spominje kao predvodnik hrvatske vojske kojega Turci žele ubiti. Više puta se kazuje kako on ne spava, već spremno očekuje turski napad: „Kukavice! jeli ga poznate našega Zrinia?! jel der mislite da će on spavati kada mu takovi gad domovinu hara?!“²⁶¹ Svoju veličinu Zrinski je pokazao i prihvaćanjem Agjimira u svoj tabor, poturčenoga Hrvata koji je i izbavio mladu obitelj iz pašinih ruku. Uvidjevši njihovu ljubav i vjernost za domovinu, i Agjimiru i Zorki dao je ovjenčati glave lovorom i sahraniti ih uz viteške počasti. Time je još više naglašen spartanski ideal služenja naciji koji se promiče u djelu, a prema kojemu je najveća čast boriti se i poginuti za domovinu.²⁶²

Slika hrabrih i požrtvovnih Hrvata u potpunoj je opreci prema opisu Turaka, kojima su pridane stereotipne osobine kakve se nalaze u tekstovima starije hrvatske književnosti. Atribuirani su kao divljaci, okrutni dušmani, skloni razaranju i krađi zbog nedostatka hrabrosti: „...i ovi će pobiediti njihovu bojazljivost, s kojom su samo plienuti i krasti obikli.“²⁶³ Jarnević progovara i o okrutnoj navadi Turaka prema kršćanima, ili kaurima kako su ih oni oslovljavali: „Ona poželi zahtievanje pašino znati, buduć joj biahu muke poznate, s

²⁵⁷ Usp. Petrač 1991: 351.

²⁵⁸ Isto: 251.

²⁵⁹ Jarnević 2016: 115-116.

²⁶⁰ Isto: 89.

²⁶¹ Isto: 95-96.

²⁶² Usp. Govedić 1998: 144.

²⁶³ Jarnević 2016: 124.

kojimi običavahu Turci Kèrstjane mučiti kada ih u svoju vlast dobivahu.²⁶⁴ Donose se i konkretni postupci mučenja: „...da će čorda od pravoviernikah mojih sve udaviti što pod nje padne...dam vas na kolce nabiti, pa onako pred mojom vojskom nositi...“²⁶⁵ Tu prijetnju izgovara osmanlijski paša koji nije skroz negativno ocrtan. Iz Agjimirova svjedočanstva doznaje se kako je paša jednom spasio njegovu majku od Turaka, a Agjimira primio k sebi i tako ipak pokazao milosrdnost: „Osobita štednja, s kojom on proti njoj postupaše, i što se nebi od njegove okrutnosti niti ufati moglo, obveže mu njezino sèrce u harnosti.“²⁶⁶

²⁶⁴ Isto: 99.

²⁶⁵ Isto: 106.

²⁶⁶ Isto: 122-123.

6. Zaključak

Dragojla Jarnević u svojim je proznim djelima na jedinstven način ukomponirala ljubavni i domoljubni diskurs, slijedeći norme romantičarske poetike i tradicionalnoga devetnaestostoljetnog društvenog uređenja, te istodobno, opirući se konvencionalnim uzusima.

U tome smislu autorica je ljubavlju osobito zaokupljena u svome jedinom faktografskom djelu, *Dnevniku*. Interpretacija dnevnčkih ulomaka pokazala je kako se u prikazu obiteljskih, posebice romantičnih odnosa, očituje svojevrsna podložnost patrijarhalnim vrijednostima. To je posebice vidljivo u Dragojlijoj rezerviranosti u odnosima s muškarcima te njezinim učestalim promišljanjima o grešnosti vlastitih nagona, misli i postupaka, što je, prije svega, odraz kršćanskoga moralnog kodeksa koji ju je priječio liberalnijemu pristupu seksualnosti. Međutim, izloživši svoju najdublju intimu i pišući o tabuiziranim temama, istodobno se suprotstavila tadašnjoj društvenoj paradigmi. Imajući u vidu činjenicu da je zagovarala objavu *Dnevnika*, i to deset godina nakon smrti, nameće se zaključak da je njime nastojala utjecati na bolje razumijevanje ženina statusa u društvu te pokazati kako su i intimne teme, ljubav i seksualnost, važni čimbenici u životima žena.

Glede ljubavnoga tematskog kompleksa u fikcionalnim djelima (*Dva pira*, *Domorodne poviesti*), uočava se njegov tradicionalni ustroj prema kojemu su romantični odnosi opisani u skladu s predmodernom kulturom ljubavi koja uključuje uvriježene obrasce poput ljubavi na prvi pogled, određenih rituala udvaranja i vezivanja, pasivnom ulogom žena u ljubavnome odnosu i sl. Obiteljski odnosi podvrgnuti su patrijarhatu, što je primjetno u svim odnosima između likova oca i kćeri. Odmak od tradicije pronalazi se u liku Blaženke koja ipak izražava otpor spram patrijarhalnoga oca. Isto tako njezina ljubav prema Ivanu prolazi razvojne faze, počevši od strasnih, požudnih osjećaja, u čemu se također zamjećuje nekonvencionalnost. U tome kontekstu još valja zaključiti kako je tematizacija romantičnih ljubavnih odnosa u romanu *Dva pira*, ponajviše onih između Ivana i Maksice te Jurice i Jelene, u funkciji proklamiranja domoljubnih načela koji izvire iz preporodne ideologije.

Kad je riječ o drugome istraživanom tematskom kompleksu, odnosno domoljublju, u *Dnevniku* se iščitava odnos dijaristice prema hrvatskim ideologemima, ali i spram predodžbi drugih naroda. S tim u vezi uočavaju se autoričino veličanje hrvatske domovine, kao i njezini, izrazito naglašeni prohrvatski stavovi koji su nastali pod utjecajem preporodnih gibanja. Ipak, u nekim se iskazima očituje kritičnost u doživljavanju Hrvata pa im tako

autorica primjerice zamjera nazadnost, pohlepu, sklonost korupciji i sl. Pripadnike drugih nacionalnosti, poglavito Austrijance i Srbe, uglavnom vrednuje negativno.

U romanu *Dva pira*, kao i u pripovijetci *Žertve iz ljubavi i viernosti za domovinu iz Domorodnih poviesti*, domoljubni je diskurs u prvome planu. Hrvatski nacionalni identitet u navedenim je djelima oblikovan pomoću tipičnih strategija romantičarske književnosti. S tim u vezi muški su likovi predstavljeni kao oličenja muškosti, kao hrabri ratnici koji su spremni poginuti za domovinu, dok je ženskim figurama namijenjena uloga požrtvovnih majki i promicateljica domoljubnih vrijednosti. Iznimka je lik Zorke u *Žrtvama* koja se, poput muških pandana u književnosti, žrtvuje za spas domovine. Hrvatski je narod tako u oba djela prikazan u pozitivnome, gotovo idealiziranom ozračju, pri čemu se ističe domoljublje, odanost, poštenje i moralnost njegovih pripadnika. U romanu *Dva pira* takvim su karakteristikama obilježeni samo likovi koji zagovaraju hrvatsku suverenost u doba mađarizacije. S druge strane odnos prema tuđemu u tome romanu proizlazi iz tematizacije likova mađarona kojima su pripisane isključivo negativne osobine, sasvim suprotne naspram likova domoljuba. U pripovijesti *Žertve iz ljubavi i viernosti za domovinu* pak drugo, odnosno tuđe utjelovljuju Turci koji su, također, izrazito nepovoljno prikazani.

Zaključno, može se ustvrditi da prozni tekstovi Dragojle Jarnević doista održavaju duh jednoga povijesnog isječka koji je neupitno važan za cjelokupnu hrvatsku kulturu, ali pomalo zanemaren i nedovoljno cijenjen, baš poput same Jarnevićeve. Ne libeći se slobodnijih iskaza i promišljanja o srži ljubavnih odnosa, svojim je djelima, posebice *Dnevnikom*, napravila revolucionaran zaokret u pogledu reprezentacije ženske intimnosti i emancipacije, a realni i univerzalni opisi ljubavne sfere pružaju i današnjim čitateljicama mogućnost poistovjećenja s protagonisticom njezina *Dnevnika*. Domoljubnim slojem stvaralaštva, u koji je utkala elemente ilirske ideologije, u značajnoj je mjeri pridonijela afirmaciji nacionalne svijesti u preporodno doba te obogatila svekoliku hrvatsku domoljubnu književnost.

7. Literatura

1. Aristotel. 1982. *Nikomahova etika*. Priredio Tomislav Ladan. Zagreb: Liber
2. Bobinac, Marijan. 2012. Uvod u romantizam. Zagreb: Leykam international
3. Bogdan, Tomislav. 2006. Pluralnost hrvatske ljubavne lirike 15. i 16. stoljeća. U: *Čovjek, prostor, vrijeme: Književnoantropološke studije iz hrvatske književnosti*. Zagreb: Disput, 57-80.
4. Brunčić, Dubravka. 2018. *Zamišljena obitelj: o rodu i naciji u pjesništvu hrvatskoga romantizma*. Osijek: Filozofski fakultet
5. Brunčić, Dubravka; Coha, Suzana. 2022. Reprerentacije intimnosti u pjesništvu hrvatskih književnica 19. stoljeća. U: *Forum: mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* (1-3), 138-160.
6. Coha, Suzana. 2012. Između drage i domovine: O pjesništvu hrvatskoga narodnog preporoda. U: *Komparativna povijest hrvatske književnosti: zbornik radova XIV. (Romantizam – ilirizam – preporod) sa znanstvenog skupa održanog od 29. do 30. rujna 2011. godine u Splitu*, ur. Cvijeta Pavlović, Vinka Glunčić-Bužančić i Andrea Meyer Fraatz. Split: Književni krug; Zagreb: Odsjek za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 159-174.
7. Coha, Suzana. 2015. *Medij, kultura, nacija: poetika i politika Gajeve Danice*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
8. Coha, Suzana. 2018. Od predaje do novele ili o (domo)rodnoj (pri)povijesti Povodkinje pod gradom Ozlom Dragojle Jarnević. U: *Tragovi tradicije, znakovi kulture. Zbornik u čast Stipi Botici*, ur. Evelina Rudan, Davor Nikolić i Josipa Tomašić. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Hrvatsko filološko društvo – Matica hrvatska, 139-154.
9. Detoni-Dujmić, Dunja. 1995. *Dragojla Jarnević ili diskurs o tuzi*. Radovi Leksikografski zavod Miroslav Krleža, knj. 4, 149-159.
10. Detoni-Dujmić, Dunja. 2013. Prostori i identiteti u prozama Dragojle Jarnević. U: *Zbornik radova sa stručnoga skupa o Dragojli Jarnević*. Karlovac: Matica hrvatska, 17-26.
11. Dvoržak, Stanko. 1958. Mjesto i uloga Dragojle Jarnević u našoj književnosti. U: *Život jedne žene. Odabrane stranice Dnevnika*. Zagreb: Znanje, 5-20.

12. Eliacheff, Caroline; Heinich, Nathalie. 2004. *Majke – kćeri: odnos utroje*. Zagreb: Prometej d.o.o.
13. enciklopedija.hr. 2022. *Ljubav*.
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=37737> [pregled: 5.11. 2022.]
14. Fabac, Biserka. *Kuća Dragojle Jarnevićeve, Gajeva 18 – Jarnevićeve 2*.
<https://www.kafotka.net/price/4269> [pregled: 5.11. 2022.]
15. Foucault, Michel. 1994. *Znanje i moć*. Preveo: Rade Kalanj. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
16. Govedić, Nataša. 1998. O geniju i naciji u hrvatskoj književnosti u razdoblju romantizma. U: *Dani Hvarškoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* god. 24. ,br. 1., 141-160.
17. Grdešić, Maša. 2008. Divno čudovište: uvod u androginu koncepciju androginije. U: Hollows, Joanne. 2012. *Feminism, femininity and popular culture*. Manchester i New York: Manchester University Press.
18. *Neznana junakinja. Nova čitanje Zagorke*. Zagreb: Centar za ženske studije, 357-388.
19. Grdešić, Maša. 2014. *Zagorka 4ever*. <https://muf.com.hr/2014/06/17/zagorka-4ever> [pregled: 24.11.2022.]
20. Illouz, Eva, 2012. *Zašto ljubav boli*. Zagreb: Planetopija
21. Jarnević Dragojla. 2003. *Izabrana djela - Dragojla Jarnević*. Priredila Dunja Detoni-Dujmić. Zagreb: Matica hrvatska
22. Jarnević, Dragojla. 2015. *Dva pira*. Pretisak. Karlovac: Gradska knjižnica Ivan Goran Kovačić – Nacionalna i sveučilišna knjižnica.
23. Jarnević, Dragojla. 2016. *Domorodne poviesti*. Pretisak izd. iz 1843. Karlovac: Gradska knjižnica Ivan Goran Kovačić.
24. Jelčić, Dubravko. 2002. *Hrvatski književni romantizam*. Zagreb: Školska knjiga
25. Kuvač-Levačić Kornelija. 2011. Porodni pečat: mitsko konstituiranje glavnog ženskog lika u pričama Dragojle Jarnevićeve i Vesne Bige. U: *Umjetnost riječi* 55 (1-2): 15-31.
26. Kuvač-Levačić Kornelija. 2013. Reprezentacija ženske neplodnosti u hrvatskoj tradicijskoj kulturi i književnosti od kraja 19. do početka 21.stoljeća. U: *Narodna umjetnost* god. 50, br. 2, 188-203.
27. Luhmann, Niklas. 1996. *Ljubav kao pasija: o kodiranju intimnosti*. Prevela: Darija Domić. Zagreb: Naklada MD.
28. Lukšić, Irena. 2000. 'Dnevnik' Dragojle Jarnević: Knjiga obilja i očaja. U: *Dnevnik*, Priredila: Irena Lukšić. Karlovac: Matica hrvatska, 771-779.

29. Lukšić, Irena. 2013. Dragojla Jarnević i europski romantizam. U: *Zbornik radova sa stručnoga skupa o Dragojli Jarnević*. Karlovac: Matica hrvatska, 11-16.
30. Nemeč, Krešimir. 1995. *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća*. Zagreb: Znanje
31. Nemeč, Krešimir. 2003. Čuvarica ognjišta, svetica, vamp. Slika žene u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća. U: *Zbornik radova Zagrebačke slavističke škole 2002.*, ur. Stipe Botica. Zagreb: Filozofski fakultet, Zagrebačka slavistička škola, 100-108.
32. Nemeč, Krešimir. 2006. Ženski nered Dragojle Jarnević. U: *Putovi pored znakova*. Zagreb: Biblioteka Razotkrivanja, Naklada Ljevak d.o.o., 232-257.
33. Klepač, Tihana. 2011. Women, Romance and Romantic Nationalism in Dragojla Jarnević's *Dva pira* (Two Wedding Celebrations, 1864) and M. E. Francis's *Dark Rosaleen* (1917). *Studia Romanica et Anglicae Zagrabiensia* : Revue publiée par les Sections romane, italienne et anglaise de la Faculté des Lettres de l'Université de Zagreb 137-158.
34. Markus, Tomislav. 1997. Mađarski nacionalizam i hrvatska politika 1848. – 1849. *Časopis za suvremenu povijest*, god. 29, br. 1., 41-66.
35. Novak, Kristian. 2012. *Višejezičnost i kolektivni identiteti iliraca: jezične biografije Dragojle Jarnević, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*. Zagreb – Rijeka: Srednja Europa - Filozofski fakultet.
36. Pešić, Kristina. 2001. Dragojla Jarnević u raljama vremena. *Kolo*, Zagreb, II (8. 10. 2022), / <https://www.matica.hr/kolo/286/dragojla-jarnevic-u-raljama-vremena-19912/> [pregled 8. 10. 2022].
37. Petrač, Božidar. 1991. Lik žene u hrvatskoj književnosti. U: *Bogoslovska smotra*, god. 60, br.3-4. Zagreb, 348-354.
38. Protrka, Marina. 2008. Ime jezika - ime naroda. Oblikovanje hrvatskog književnog kanona i jezičnog standarda u 19. stoljeću. U: Josip Užarević (ur.) *Romantizam i pitanja modernoga subjekta*. Zagreb: Disput, 427-441.
39. Sablić-Tomić, Helena. 2013. Što je nama Dragojla Jarnević danas? U: *Zbornik radova sa stručnoga skupa o Dragojli Jarnević*, ur. Hrvojka Božić. Karlovac: Matica hrvatska, 97-106.
40. Stančić, Nikša. 2008. Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja. *Cris*, god. X, br. 1, 6-17.
41. Šicel, Miroslav. 2004. *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća*. Zagreb: Ljevak.

42. Tomasović, Mirko. 1998. Razdoblje romantizma u hrvatskoj književnosti. U: *Dani Hvarškoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, XXIV, 1, 5–15.
43. Tomasović, Mirko. 2011. *Neznane i neznani: Kroatistički prinosi*. Zagreb: Konzor: Jesenski i Turk.
44. Woolf, Virginia. 2003. *Vlastita soba*. Prevela: Iva Grgić. Zagreb: Centar za ženske studije
45. Zlatar, Andrea. 1999. Autobiografska proza XIX. stoljeća: slučaj Dragojle Jarnević. U: *Komparativna povijest hrvatske književnosti: zbornik radova I. (XIX. stoljeće) sa znanstvenog skupa održanog 28. i 29. rujna 1998. godine u Splitu*, ur. Dean Duda. Split: Književni krug, 188-195.
46. Zečević, Divna. 1985. *Dragojla Jarnević*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti: Sveučilišna naklada Liber.

Sažetak

Značaj Dragojle Jarnević u prvome je redu vezan uz istaknutu ulogu koju je kao spisateljica ostvarila u razdoblju hrvatskoga narodnog preporoda. Okosnicu njezina stvaralaštva stoga primarno čine ljubav i domoljublje kao dva tematska kompleksa koji se analiziraju u ovome radu, i to u autoričnim proznim djelima (*Dnevnik, Dva pira, Domorodne poviesti*). U tematskome kompleksu ljubavi ocrtavaju se romantični, obiteljski i prijateljski odnosi. Prisutna je dominirajuća zaokupljenost romantičnim odnosima koji većinski slijede konvencionalne obrasce ljubavne kulture. Pri tematizaciji obiteljskih odnosa također se uočavaju elementi tradicije, odnosno patrijarhalnoga ustroja, s ponekim naznakama subverzije. S druge strane domoljubnom tematskom kompleksu pristupa se promatrajući autoričin odnos prema elementima vlastitoga nacionalnog ideologema (odnos prema hrvatstvu) te prema ideologemima drugih nacionalnosti (odnos prema tuđemu). Pritom se zamjećuje upotreba tipičnih romantičarskih mehanizama u oblikovanju nacionalne ideologije koji su u skladu sa sveopćom tendencijom nacionalnoga osvješćivanja u preporodnom razdoblju.

Ključne riječi: Dragojla Jarnević, hrvatski narodni preporod, ljubav, domoljublje, romantični odnosi, nacionalni ideologem

Abstract

The significance of Dragojla Jarnević is primarily related to her literary achievements during Croatian national revival. Her work is thus mostly concerned with the subjects of love and patriotism, which this paper discusses in the author's prose works (*Dnevnik* – “The Diary”, *Dva pira* – “Two Weddings”, *Domorodne poviesti* – “Homeland Tales”). The subject of love encompasses romantic, familial and friendly relationships, with prevalent romantic relationships mostly compliant with culturally conventional patterns of romance. Familial relationships are marked by traditional elements as well, namely the patriarchal social order, with occasional hints of subversion. On the other hand, the subject of patriotism is discussed in relation to the author's personal national ideologemes (attitude toward Croatian national identity) and ideologemes of other nationalities (attitude toward other national identities), with special attention paid to typical romanticist devices aimed at articulating the national ideology in compliance with the national awakening tendencies in the revival period.

Keywords: Dragojla Jarnević, Croatian national revival, love, patriotism, romantic relationships, national ideologemes